

# **Economisch - Statistische Berichten**

**45e JAARGANG - 26 OKTOBER 1960 - No. 2258**

Executele  
en  
bewindvoering



## R. MEES & ZONEN Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beheer en administratie van vermogens

**BAKSTEEN**  
*Juwelier*

HORLOGES

SIERADEN

TAFELZILVER

*Sinds 1837 in het hart van Rotterdam*

WESTEWAGENSTRAAT 70 — TELEFOON 110583

Blijf bij — lees de „E.-S.B.”!

## D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon 139360  
Telex 21103

Wijnhaven 23  
Postbus 518

## VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

ROTTERDAM

Telefoon 114620  
Telex 22199

Westersingel 88  
Postbus 502

## N.V. SLAVENBURG'S BANK

Gevestigd te Rotterdam

34 vestigingen



In Nederland

ALLE BANK- EN EFFECTENZAKEN

Financiering van internationale transacties

## ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de

Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*  
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:  
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*  
Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).*  
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 6 93 00, toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief *f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.*

# Macro contra micro

Enige tijd geleden schreef Dr. R. A. de Widt in dit blad over „Landbouwpuzzels”; aan de hand van enkele recente publikaties wees hij op de merkwaardige situatie dat de stormachtige technologische ontwikkeling in de landbouw deze bedrijfstak eerder in dan uit de moeilijkheden helpt. In de Verenigde Staten en ook in ons land zijn wetenschap, voorlichting en praktijk druk bezig met het ontwikkelen van mogelijkheden voor het individuele landbouwbedrijf om zich aan te passen aan de snel gewijzigde (en zich nog steeds wijzigende) techniek en de verhouding tussen de prijzen van de produktiefactoren. Deze aanpassing heeft tot gevolg een overgang van arbeidsintensieve produktie naar kapitaalintensieve produktie, wat gepaard gaat met drang naar meerdere specialisatie van de tot dusver in meerderheid sterk gemengde landbouwbedrijven.

Op korte termijn bezien is het voor de individuele boer voordelig zijn bedrijfsorganisatie in deze geest te herzien: de produktiekosten per eenheid produkt dalen (of stijgen niet verder) en de hoeveelheid produkt neemt toe. Dit zijn dus wat in „Landbouwpuzzels” worden genoemd „profitable adjustments in farming”. In een artikel <sup>1)</sup> in „Journal of Agricultural Economics”, juni 1960, voegt Glenn L. Johnson (Michigan State University) zich bij degenen, die zich afvragen of deze aanpassingen macro-economisch gezien wel zo „profitable” zijn. Hij meent zelfs dat er òf grote prijsdalingen en kapitaalverliezen voor de boeren òf reusachtige overschotten en opslagverliezen voor de belastingbetalers het resultaat van zullen zijn. In de werkelijkheid van de landbouw, aldus Johnson, komen verschijnselen voor die door de grensproduktiviteitstheorie niet verklaard worden, met name:

1. het bestaan van grote aantallen werkers welke marginale geldproduktiviteit lager is dan de overeenkomstige lonen in de niet-agrarische sectoren;

2. de voortgezette investeringen in de landbouwproduktie ondanks de in het algemeen ongunstige ruilverhouding tussen de landbouw en de overige economie;

3. de voortgezette stijging van de landbouwproduktie ondanks genoemde ongunstige ruilverhouding.

Het Westen heeft, in de concurrentie met het numeriek

zoveel sterkere Oosten, alleen nog kans op een voorsprong in „trained brain power” en kan zich geen onjuiste aanwending van produktieve krachten veroorloven. Daarom beveelt Johnson de landbouweconomisten o.a. het volgende aan:

a. het aanmoedigen van migratie uit de landbouw, niet alleen om de agrarische inkomens te verhogen, maar ook om arbeidskracht vrij te maken;

b. research gericht op arbeidsbesparing bij de produktie en distributie van landbouwprodukten;

c. het bevorderen van specialisatie (en andere efficiency-verhogende aanpassingen), zowel internationaal, nationaal en regionaal als per bedrijf;

d. onderzoek naar de macro-economische gevolgen van produktie-uitbreiding, die op het eerste gezicht winstgevend is en produktiebeheersing ten einde produktie-uitbreiding, die arbeid en kapitaal zou vastleggen in de voortbrenging van niet gevraagde produkten, te voorkomen.

Het bovenstaande is naar onze mening ook van toepassing op de situatie in ons land. Met name van die landbouwprodukten, waarvoor garantieprijsen gelden (vnl. melk, granen, suikerbieten), heeft de produktie de neiging voortdurend te stijgen. Hierop werd nog onlangs door de Minister van Landbouw gewezen in een rede, die hem van agrarische zijde nogal kwalijk is genomen. De omvang van de afgeleverde melkproduktie bedroeg nog slechts enkele jaren geleden ruim vijf miljard kg, maar beweegt zich snel in de richting van de zeven miljard kg. Deze stijging is aan verschillende factoren toe te schrijven: betere beweidingmethoden en ruimere kunstmestgiften, waardoor de veebezetting per ha kan stijgen, de tendens tot uitbreiding van de produktie op gronden waar tot voor kort de melkveehouderij van geringe betekenis was en de verhoging van het aantal melkkoeien per man. Verreweg de belangrijkste factor is echter de stijging van de produktie per koe! Door dit resultaat van vakmanschap zijn de boeren bezig — en dit is het noodlot van de landbouw — zichzelf voor een deel overbodig te maken. Er zal veel (politieke) moed voor nodig zijn om deze problemen aan te pakken. De Troonrede en de landbouwbegroting 1961, evenals het interim-rapport van de Commissie-Vondeling, hebben ons wat dat betreft niet zoveel nieuws gebracht.

Bennekom.

Drs. C. VAN DER SLUYS.

<sup>1)</sup> „The labour utilisation problem in European and American agriculture”.

*De heer Dr. J. Geluck, secretaris van de Commissie van Advies voor België van „Economisch-Statistische Berichten”, is benoemd tot docent aan de Vrije Universiteit te Brussel. De heer Geluck ving zijn colleges aan op 21 oktober jl. met een openbare les over het onderwerp: „Arbeidsproblemen bij de economische ontwikkeling”. Ook op deze plaats willen wij de heer Geluck gaarne van harte gelukwensen met zijn eervolle benoeming.*

*Redactie.*

## INHOUD

	Blz.		Blz.
Macro contra micro, door Drs. C. van der Sluys .....	1023	De financiële verhoudingswet opnieuw geredigeerd, door Prof. Mr. C. W. de Vries	1032
De Nota inzake de ruimtelijke ordening, door Drs. M. C. Verburg .....	1024	Is hoogbouw gewenst of noodzakelijk?, door Prof. Dr. Ir. H. G. van Beusekom .....	1035
Belastingverlaging en Miljoenennota 1961, door Drs. E. L. Berg .....	1029	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman .....	1038

**COMMISSIE VAN REDACTIE:** Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.

Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. J. Hartemink.

**COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:** F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Bij de ruimtelijke ordening worden drie categorieën maatregelen onderscheiden met een verschillende dosering van de autonome en heteronome ruimtelijk-ordenende factoren. De begripsverhoudingen planologie, regionaal verbijzonderde economie en sociologie worden afgebakend en de ruimtelijke ordening wordt bepleit als teamwerk van economen, sociologen, planologen en technici met de administratie als coördinator en beslissende instantie. Enkele kritische opmerkingen over de Nota inzake de ruimtelijke ordening in Nederland zijn: de onjuiste taakstelling van de planologie; het nauwelijks ingaan op de vraagstukken van de regionale ontwikkeling; het niet gedifferentieerd premieren van vestigingen naar vestigingsplaats en bedrijfsgroep; het hanteren van de streekplannen als de strategische middelen, welke echter hiertoe een te beperkt kader vormen; de wijze, waarop de coördinatie wordt nagestreefd. De Nota is een anomalie met het wetsontwerp ruimtelijke ordening. Schrijver kenmerkt zijn standpunt als economisch (alsmede ideologisch) en contrair aan het stedenbouwkundige (planologische) element.

# De Nota inzake de ruimtelijke ordening

Eind september van dit jaar verscheen onder verantwoordelijkheid van de Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid en onder uitdrukkelijke goedkeuring van de Raad voor de Ruimtelijke Ordening uit de Minister-raad een Nota inzake de ruimtelijke ordening in Nederland. Zij bevat een samenvatting van de tot nu toe gepubliceerde officiële studies en een voorstel tot een integraal beleid op dit terrein. Een weergave van de inhoud voor zover zij op de feitelijke ruimtelijke ontwikkeling betrekking heeft zou neerkomen op een herhaling van wat in dit tijdschrift reeds vele malen aan de orde kwam. Daar de beleidsvoorstellen echter strijdig lijken te zijn met het ontwerp van wet op de ruimtelijke ordening kwam het ons veeleer wenselijk voor onze bespreking te gieten in de vorm van enige principiële kritische beschouwingen.

## Ruimtelijke ordening als aspect.

Het vraagstuk van de nationale ruimtelijke ordening is materialiter het pendant van de regionale ontwikkeling. In die ruimtelijke ordening wordt immers aan de regiones een plaats in het verschiep toegewezen. In formeel opzicht is er minder overeenstemming. De regionale ontwikkeling heeft een zwaarder accent van laissez-faire. Met de ruimtelijke ordening wordt gemeenlijk een kader aangegeven waarbinnen maatschappelijke en economische initiatieven — al dan niet! — kunnen ontplooiën. Vele van dergelijke initiatieven onttrekken zich bovendien geheel aan encadrering. Er zijn vele kaders buiten de ruimtelijke ordening, hoe ruim ook gedefinieerd, die de regionale ontwikkeling evenzeer bepalen. De conjuncturele ontwikkeling, de landbouwprijspolitiek, de gemeente classificatie, het middenstandsbeleid, de spreiding van culturele activiteiten, de vervoerspolitiek zijn voor de regionale expansie van betekenis, zonder dat zij een ruimtelijk bestek kunnen vullen. Andere activiteiten kunnen in zulk een bestek worden opgenomen, terwijl hun effect afhankelijk is van factoren waarop geen greep mogelijk is: de groei van het toerisme, verplichtingen tegenover het buitenland (Schelde-Rijn verbinding, Eems en Dollard, Kanaal Terneuzen-Gent), de woningcontingenten (aanvraag van premie-

woningen), de belangstelling voor verschillende onderwijsvormen, de omvang van aanvullende werken. Tenslotte zijn er beleidsmaatregelen waarvan de uitvoering bepaald wordt door regionale prioriteitschema's die onderdeel zijn van maatregelen tot ruimtelijke ordening: het meerjarenplan voor cultuur-technische werken, ontsluiting van gebieden voor de industrie door verbetering van de infrastructuur, waterstaatkundige werken als het Delta-plan, maatschappelijke „planning” (schouwburgen, sportvelden enz.), spreiding van onderwijsinstellingen. Dergelijke maatregelen gaan in de eerste plaats van oogmerken van regionale ontwikkeling uit.

Wij onderscheiden dus drie categorieën. De eerste heeft geen ruimtelijk karakter en slechts zijdelings — maar daarom nog niet onbelangrijke — ruimtelijke effecten. De tweede categorie kent een ruimtelijk bestek dat als heteronoom is te beschouwen, omdat het door aan ruimtelijke ordening externe factoren wordt bepaald. De derde groep bevat autonome ruimtelijke en regionale factoren; zij zijn in eerste instantie op ruimtelijke ordening gericht. Het verschil tussen de drie categorieën is gelegen in de dosering van de autonome en heteronome ruimtelijk-ordenende factoren. Het is bezwaarlijk de landbouwprijspolitiek te herzien alleen ten behoeve van de regionale ontwikkeling. Het is mogelijk het Nederlands aandeel in de kosten van de Schelde-Rijnverbinding te verhogen ten behoeve van westelijk Noordbrabant. Het is geboden bij de uitvoering van cultuurtechnische werken in de eerste plaats rekening te houden met regionale desiderata.

## Ruimtelijke ordening als complex.

Het gaat er bij de activiteiten die direct of indirect leiden tot ruimtelijke ordening derhalve om zo veel als de beleidsmaterie toelaat ruimtelijke desiderata in te bouwen. Hiermee is een vraagstuk aan de orde gesteld dat nog slechts weinig is doordacht, nl. dat van het wezen van de ruimtelijke ordening. In het verleden is de ruimtelijke ordening abusievelijk vereenzelvigd met het begrip planologie. Dit begrip is in zijn oorsprong betrokken op „planum” of bodem en het best te omschrijven als bodembestemming.

Een dergelijke definitie laat duidelijk open dat planologie in deze zin slechts zeer partieel is en dat daar buitenom nog vele andere middelen bestaan die tot ruimtelijke ordening leiden. In deze begripsinterpretatie past ook de taakopvatting van de provinciale planologische diensten, die streek- en uitbreidingsplannen — dus typisch bodembestemmingsplannen — bestrijken. Ook historisch is deze interpretatie passend; de planologie vindt haar oorsprong in de stedenbouwkunde. Zij is echter in de loop der tijden buiten dit begrip getreden, waarbij de associatie van de begrippen planologie en plan van dienst is geweest. Zij heeft een tijd lang zelfs gestreefd naar identificatie met de conceptie van „over-all planning”. Tegenwoordig gebeurt zulks minder expliciet. Een ontleding van het gangbare woordgebruik wijst er echter op dat dit annexatiestreven op de achtergrond nog steeds aanwezig is. Er bestaat een Plancommissie Zuidwest van de Rijksdienst voor het Nationale Plan, de toekomstige Rijksplanologische Dienst, suggererende dat een totaal plan in het geding is. Geregeld ook treft men de opvatting aan dat de planologie alle geldende belangen tegen elkaar afweegt <sup>1)</sup>. Uit onze inleiding is gebleken dat een afweging van zulke heterogene factoren *per se* uitgesloten is; over een hierbij toe te passen uniform normenstelsel is dan ook geen literatuur aanwezig. Het blijft op dit punt bij onbruikbare vaagheden als „de maatstaf van het volkswelzijn” <sup>2)</sup>. Wie op het standpunt van ordening staat dient dit ook te legitimeren, dient kennistheoretisch gesproken de „toereikende grond” aan te geven. Zulks gebeurt bij verschillende wetenschappen die hun aandeel in de ruimtelijke ordening (kunnen) geven. Er is dus een complex van normen in het geding dat verder uiteengerafeld moet worden.

#### De categorieën der ruimtelijke ordening.

De *technische* categorie, gelegen in de uitvoering van openbare werken, is fundamenteel, waar zij onverbidde-lijke eisen stelt. Het Deltaplan is hiervan een voorbeeld.

De regionaal verbijzonderde *economie* ontleent haar normen aan de theoretische economie. Zij rekent dus in kosten en opbrengsten en vraagt van haar discipline uit uitvoering van rendabele (c.q. de meest rendabele) projecten. Haar staat daartoe een arsenaal van — nog weinig scherp geslepen — wapenen ter beschikking. Wij noemen hiervan: de kosten-batenanalyse, regionale jaarrekeningen, analyse van agglomeratie- en deglomeratievoordelen („external economies” en „diseconomies”), die van de invloed van de afstandsfactor, de geografie van kosten en prijzen <sup>3)</sup>. De stereotypering in de talloze lokale monografieën getuigt van een gebrek aan een kenobject en berust niet op een authentieke bijdrage van de economie. Zij heeft de mening doen postvatten dat de studie van de regionaal-economische ontwikkeling geen aangelegenheid is van een speciale scholing, niet „fool proof” is.

Op het terrein van de *sociologie* kunnen de ruimtelijk relevante sociale krachten worden ingebouwd. Het gaat hierbij om de gedragslijn van groeperingen op grotere of kleinere schaal. Het kenobject van deze wetenschap is een

geheel ander dan dat van de economie. Bij het onderzoek naar de sociale gevolgen van de pendel en van de overschakeling van een orthodoxe gemeenschap op het toerisme bijv. gaat het niet aan deze terug te voeren op economische basis. De socioloog mag aandringen op sociale maatregelen zonder de rentabiliteitsvraag te stellen. Het is de taak van de econoom te wijzen op de limiet; gezien de schaarste aan beschikbare fondsen is het immers nodig de sociale aanspraken te begrenzen.

De *planologie* heeft weer een ander kenobject, althans wanneer zij zich beperkt tot de stedenbouwkunde in de ruimste zin (doet zij een poging tot coördinatie dan overschrijft zij zonder toegerust te zijn met een methodologie de grenzen van economie en sociologie). Zij, die haar vertrekpunt in de stedenbouwkunde in engere zin heeft, houdt zich bezig met doeleinden van esthetica en doelmatigheid in de ruimte <sup>4)</sup>. Bij haar zogenaamd afwegen van belangen, schuift zij dan ook steeds deze categorieën op de voorgrond. Voorbeelden hiervan zijn er te over: het aanvankelijke verzet tegen de afgraving van de St. Pietersberg door de E.N.C.I., de mislukte poging een kalkzandsteenfabriek in de Oosterduinen van Zuidholland stil te leggen, de neiging om uitgroeiende dorpsambachten te verwijzen naar de stedelijke industrieterreinen enz. Het is niet onze bedoeling dergelijke standpunten uit te sluiten; daarvoor is er in ons landschap te veel bedorven door onesthetische en ondoelmatige bestemmingen. Het is echter wel nodig te waarschuwen tegen de voorstelling alsof dié standpunten het gevolg zijn van nauwkeurig afwegen. Vandaar ons pleidooi voor ruimtelijke ordening als teamwerk van economen, sociologen, planologen en technici (beter: ruimtelijke vormgevers), met de administratie als coördinator en beslissende instantie <sup>5)</sup>.

#### Het wetsontwerp ruimtelijke ordening.

Er liggen thans twee officiële werkstukken voor ons, die de rol van de planologie in de ruimtelijke ordening aangeven. De wettelijke kant is behandeld in het ontwerp van Wet op de Ruimtelijke Ordening (herzien en afgedrukt in no. 4233, zitting 1958-1959, no. 9). In de Memorie van Toelichting wordt de planologie gedefinieerd in de zin van vormgeving. „Vele leden” stemmen in het voorlopig verslag in met deze omschrijving, daarbij de nadruk — en het kenobject! — leggend bij de doelmatigheid en esthetica als maatstaven. Als voorbeelden hiervan noemen deze Kamerleden: sanering, krotopruiming, groenaanleg, verkeersvoorzieningen, standplaatsen voor woon- en kampeervoorzieningen, ligplaatsen voor woon- en kampeerschepen, terreinen voor havenwerken, hinderwetverordeningen en verhinderend dat dorpen aan een stad vast-

<sup>4)</sup> J. P. van Rooyen: „Het Nederlandse bevolkingsvraagstuk”, Wageningen 1955, blz. 160 e.v.

<sup>5)</sup> Vgl. onze bijdrage in noot 1 genoemd en de daarop met Prof. Mr. A. Kleyn gevoerde discussie in „E.-S.B.” van 24 januari 1959, blz. 35 e.v. In de inaugurele rede van A. Kraayenhagen: „De stedenbouw in de huidige maatschappelijke ontwikkeling”, Zwolle 1959, wordt onze stelling geheel verdraaid weergegeven, alsof „coördinatie . . . . . door stemming van de vertegenwoordigers van de deelbelangen, en wel bij meerderheid van stemmen kon worden verkregen”. Voor deze planoloog zijn bestuurders die zich door specialisten laten voorlichten kennelijk „vertegenwoordigers van deelbelangen”, tegen welke houding die van de serene „afweging van belangen” door de planologie schrill moet afsteken. Voor het democratische bestuur een gevaarlijk standpunt.

<sup>1)</sup> Verdere voorbeelden in mijn bijdrage „Regionale economie en ruimtelijke ordening” in „E.-S.B.” van 5 november 1958.

<sup>2)</sup> „Ruimtelijke ordening. Waarom en hoe!”, uitgave van de Dr. Wiardi Beckman Stichting (z.j.), blz. 10.

<sup>3)</sup> M. C. Verborg: „De wisselwerking tussen de „space-economy” en de economische geografie” in Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, augustus 1960, blz. 206-218.

groeien. Ter voorkoming van verstarring wil de Regering afstand nemen van drie soorten (nationaal, provinciaal en gemeentelijk) aan elkaar ondergeschikte bestemmingsplannen, die naar „over-all planning” neigen. De Rijksplanologische Commissie wordt gehoord ten aanzien van maatregelen die de ruimtelijke ordening raken (art. 2, lid 1). Hierbij komt naar voren dat de Regering de ruimtelijke ordening als een aspect van haar beleid beschouwt. Art. 2, lid 2 bepaalt: „Wij kunnen bij algemene maatregel van bestuur al dan niet onder het stellen van voorwaarden, afwijking van het eerste lid toestaan”. In de nieuwe tekst is zelfs de „afweging van belangen” van de oorspronkelijke formulering verdwenen. Volgens de toelichting is het mogelijk andere organen dan de Rijksplanologische Commissie, zoals de Raad van Waterstaat, de Zuiderzeeraad, de Commissie Landaanwinning Dollard en de Centrale Cultuurtechnische Commissie, met de coördinatie nopens de bestemming van de bodem te belasten. De Ministers blijven tenslotte belast met de eigen departementale aangelegenheden: die van Economische Zaken met de ontwikkelingskernen, die van Verkeer en Waterstaat met het Deltaplan, die van Sociale Zaken met de bestrijding van de regionale werkloosheid; voor het „ruimtelijk-vormgevende” aspect hierin worden de planologische organen geraadpleegd. Het is nu de vraag, welke de omschreven taak van die organen is.

Art. 50, lid 1, sub a geeft als taak van de Rijksplanologische Dienst aan: „onderzoekingen te verrichten en adviezen te verstrekken ten behoeve van de ruimtelijke ordening”. Gezien de opzet van de wet — die zich over de inhoud van die onderzoekingen niet uitlaat — en conform ons betoog moet de inbreng (het kenobject) gelegen zijn in de ruimtelijke vormgeving-Integrale onderzoekingen omtrent de ontwikkelingskernen behoren hier niet toe, maar slechts het vormgevingsaspect; het zwaartepunt is gelegen bij het Departement van Economische Zaken. Hetzelfde geldt mutatis mutandis bij het Deltaplan (Rijks-waterstaat), ruilverkavelingen (Centrale Cultuurtechnische Commissie) enz. In de Raad voor de Ruimtelijke Ordening uit de Ministerraad bestaat de mogelijkheid waar nodig de coördinatie te betrachten. De Rijksdienst voor het Nationale Plan is hiervoor niet het enige adviesorgaan. Ten aanzien van de Provinciale Planologische Diensten ligt de zaak gelijk; datgene wat een streekplan (art. 3) kan regelen ligt in het algemeen op hun weg, met dien verstande dat ook hier andere „vakbelangen” door het Provinciaal Bestuur (kunnen) worden uitgelicht. Deze zijn dan ter voorbereiding aan andere organen toevertrouwd en worden in de sfeer van de planologie slechts getoetst. In verschillende provincies is dit reeds praktijk.

#### De nota ruimtelijke ordening.

Op dit punt dient, de kortgeleden verschenen *Nota inzake de ruimtelijke ordening in Nederland* in de beschouwingen te worden betrokken. Zij gaat namelijk op de inhoud van de materie in en doet een poging de wet in een reëel kader te transponeren. Wij zullen in het vervolg deze nota toetsen aan ons betoog en aan de intentie van het wetsontwerp.

Het grootste gedeelte van de nota is gewijd aan de beschrijving van de ruimtelijke (beter: regionale) ontwikkeling in ons land. Het geeft een compacte samenvatting van de inzichten die sedert 1945 op dit punt zijn verworven, zonder hieraan iets oorspronkelijks toe te voegen. Het

uitgangspunt is het handhaven van een goed woon- en werkmilieu in de Randstad, dat op velerlei manier wordt bedreigd en daardoor ongeschikt zal worden om haar gunstige ligging in West-Europa verder uit te baten. Uit het oogpunt van ruimtelijke vormgeving — esthetica en doelmatigheid — moge zulks waar zijn, voor de ingenieur, de econoom en de socioloog mag dit geen axioma worden <sup>6)</sup>. Alhoewel de nota de ruimtelijke ontwikkeling in alle sectoren beschrijft, is zij blijven steken in het stereotype. De econoom zal op verschillende vragen het antwoord niet vinden. Bij de spreiding van de activiteiten over het westen en overig Nederland wordt als maatstaf van een „harmonisch” beleid alleen de vraag gesteld of het westen behalve zijn eigen natuurlijke aanwas van 1½ miljoen, gezien de inherente tendenties, ook nog een migratie-overschot van 0,4 miljoen uit overig Nederland moet opnemen. De vraag naar de verdeling van de groei van het inkomen in totaal en per hoofd komt niet aan de orde, hoewel zulks bij vele in de nota deels behandelde factoren van de regionale ontwikkeling — zoals ruilverkavelingen, gemeenteclassificatie, conjunctuurverloop, middenstandsbeleid, toerisme — primair is.

#### Vestigingsplaats en kostprijs.

Het verloop van het regionale inkomen en dat van het aantal arbeidsplaatsen loopt zeker niet parallel, kan zelfs tegengesteld zijn. In dit verband zij gewezen op een omissie. De nota (blz. 12) gaat nauwelijks in op de vraagstukken van de regionale ontwikkeling, terwijl deze toch het wezen van de ruimtelijke ordening uitmaken. Ruimtelijke ordening is nodig omdat de sociaal-economische groei per streek sterk divergeert. De grensproductiviteit van een arbeidskracht in overig Nederland is — of vaak ook: wordt geacht te zijn — geringer dan in het westen. De voornaamste oorzaak hiervan is dat omtrent de ware sociale kosten in het duister worden getast en dat deze niet in rekening worden gebracht <sup>7)</sup>. Het wezenskenmerk van het probleem is dat de voor de regionale ontwikkeling altijd beperkt beschikbare fondsen (de vraag is: hoe ver mag zo nodig het inkomen per hoofd dalen om ons doel te bereiken) kunnen worden gevoed uit de bespaarde sociale kosten en dat dit fonds met maximaal effect moet worden besteed. Tegenover de kosten staat de ontsluiting van het regionale potentieel aan de opbrengstzijde. „... waarom onderzoekt men (dan) niet (eerst) welke bedrijven zich in feite in het westen hebben gevestigd of uitgebreid, en welke hiervan, zelfs gegeven gunstiger geworden omstandigheden elders, aldaar onmogelijk rendabel geëxploiteerd kunnen worden? <sup>8)</sup>. Klaassen wijst op de noodzaak, de bedrijfstakken aan te geven welke met succes buiten de Randstad tot ontwikkeling kunnen worden gebracht en hoe het — bij belemmering van ontwikkelingen in het westen — staat met de concurrentie ten opzichte van

<sup>6)</sup> Vgl. M. le Cosquino de Bussy in een minderheidsnota in „De ontwikkeling van het Westen des lands” van de Rijksdienst voor het Nationale Plan, 's-Gravenhage 1958, blz. 41 e.v.

<sup>7)</sup> Vgl. de formule van C. van den Berg: „De structuur van de gemeentelijke uitgaven”, Leiden 1957, waaruit blijkt dat de gemeentelijke uitgaven per inwoner-per jaar door middel van de factor 0,2 gecorreleerd zijn aan het inwonertal gedeeld door duizend. K. W. Kapp: „The Social Costs of Private Enterprise”, Cambridge (Mass.) 1950, geeft een overzicht van de posten.

<sup>8)</sup> L. H. Klaassen: „De economische problematiek van de ruimtelijke ordening”, *Economie*, april 1957, blz. 313.

buitenlandse havens. En tenslotte rijst bij hem de vraag <sup>9)</sup> wat de gevolgen zijn voor de betalingsbalans en het nationaal inkomen.

Een eerste bijdrage tot het onderzoek naar de verschillen in produktiekosten voor enige vestigingsplaatsen leverde het Nederlandsch Economisch Instituut. Voor een fictief bedrijf met 100 werknemers dat stalen ramen en deuren vervaardigt en een produktiewaarde van f. 1,6 mln. heeft, liepen de indices van de produktiekosten uiteen van 99 (Steendèren) tot 101,7 (Rotterdam). De grote steden bleken de hoogste kosten te representeren, maar tevens de grootste concentratie van deze bedrijfspgroep <sup>10)</sup>. Hierbij zijn de sociale kosten nog niet in het geding gebracht.

Het tot nu toe gestelde doet het idee aan de hand de premiëring van vestigingen te differentiëren naar vestigingsplaats en bedrijfspgroep. De nota geeft ómtrent deze vraagstukken niets aan. Zij vestigt met betrekking tot het gehele spreidingsbeleid de indruk dat het hiërarchisch systeem van aanwijzingen van het Rijk en de provincie de belangrijkste expediënten, in plaats van een zeker niet alle initiatieven bepalend kader vormen (tenzij men met ge- en verbodsbepalingen wil werken, quod non). Het is het complex initiatieven in het sociale en economische vlak dat moet worden gestimuleerd en dit is in de nota onderschat. Vandaar ook dat de nota omtrent deze vraagstukken van de vier werkgeversverbonden akkoord gaat met de gedachte dat de Minister van Economische Zaken het industriële decentralisatiebeleid coördineert <sup>11)</sup>. De regeringsnota daarentegen (blz. 115) gaat uit van het afwegen van de belangen van industrie, landbouw of recreatie in de bestemmingsplannen, en suggereert, dat dit afwegen het „Inbegrieff” van de planologie is en het decentralisatiebeleid domineert.

### Een bestemmingsplan regelt geen prioriteiten.

Het gehele betoog in de regeringsnota ten aanzien van het ruimtelijk beleid mondt uit in de noodzaak de „onderlinge samenhang” tussen de maatregelen van departementen te coördineren (blz. 115, 125) met de streekplannen als strategische middelen. Deze coördinatie wordt in één adem genoemd met de opstelling van samenvattende regionale ontwikkelingsplannen (blz. 125). „Vaststelling en herziening van streekplannen zal de gelegenheid geven de regionaal te nemen maatregelen in een samenhangend ruimtelijk kader te vatten. . . .” (blz. 125). Op dezelfde bladzijde blijkt dat hiermee bedoeld wordt „andere taken bij de regionale ontwikkeling (provinciale waterstaat, ruilverkavelingen, het maatschappelijke opbouwwerk e.d.)” te coördineren. Afgezien van de reeds negatief beantwoorde vraag, of dit wenselijk is, is het te bewijzen dat streekplannen hiertoe een zeer beperkt en ongeschikt kader vormen.

Men moet aannemen dat het de bedoeling is de prioriteiten omtrent beveiliging, waterhuishouding, landaanwinning, havens, kanalen, recreatie en regionale ontwikkeling in dit schema te laten vallen. In de praktijk komen deze op andere wijze tot stand. De fondsen hiervoor worden door de verschillende departementen voorgesteld en in overleg met de Minister van Financiën vastgesteld. In de Miljoenennota voor het dienstjaar 1961 (blz. 11) vindt men hiervan

het resultaat. Binnen de voor elk departement uitgetrokken bedragen worden de prioriteiten vastgesteld. Wat bijv. de agrarische hervormingen betreft is binnen de eigen kring — en zonder speciale ruimtelijk ordenende organen — een meerjarenplan vastgesteld op grond van het economische rendement en de maatschappelijke situatie per streek, in kwantitatieve factoren uitgedrukt. De uitvoering van het Deltaplan en van andere soortgelijke waterstaatswerken (IJsselmeerpolders, Lauwerszee) wordt door de Rijkswaterstaat in fasen verdeeld. In de sector van de regionale industrialisatie adviseert de Commissie Industriële Ontwikkeling Probleemgebieden (C.I.O.P.) over de noodzakelijke openbare werken. In de maatschappelijke sfeer gebeurt dit door de Interdepartementale Commissie Probleemgebieden. De toewijzing van premie- en premievrije woningen wordt zeker niet gehanteerd door een ruimtelijk ordenend lichaam. Voor de ontwikkeling van het regionale toerisme zijn twee interdepartementale commissies werkzaam. Een nog niet duidelijk uitgestippelde regionale middenstandspolitiek zal haar zwaartepunt vinden in het eigen directoraat-generaal. De betrokken departementen houden telkens rekening met hun speciale aspecten van spreiding (een jaarlijkse separate paragraaf in de departementale begrotingen ware dan ook wenselijk). Uit het oogpunt van ruimtelijke vormgeving, waarmee alleen de Rijksdienst voor het Nationale Plan belast is, is in sommige gevallen overleg nodig zonder dat dit neerkomt op coördinatie van die kant.

Het is bovendien de vraag, of er op deze punten veel te coördineren valt. Ruilverkavelingen, toewijzing van vervoerstonnages, industrialisatie, waterbouwkundige werken, maatschappelijke planning, toeristische maatregelen, onderwijsplanning, gemeenteclassificatie, werkloosheidsbestrijding — zij allen staan regionaal gezien meestal in zeer los verband. Voor zover zij wel sterk samenhangen wordt er steeds rekening mee gehouden. Het bij de Zesde Industrialisatienota gestelde nieuwe beleid nopens de probleemgebieden noemt o.a. als criterium het uitvoeren van ruilverkavelingen, waardoor werkloosheid ontstaat. Volgens dezelfde nota dragen de Ministers van Economische Zaken en Maatschappelijk Werk er zorg voor dat hun beleid in de probleemgebieden accumuleert. Het is niet nodig dat voor dit alles een speciaal orgaan werkzaam is, wel dat naar behoefte het ruimtelijk vormgevende aspect wordt ingebracht. Wanneer bovendien de Nota inzake de ruimtelijke ordening als centraal probleem stelt de verdeling van de bevolking tussen het westen en overig Nederland, dan wordt deze alleen positief beïnvloed door de industrialisatie. Ook met het oog op de spreiding is er dus geen coördinatie tussen alle genoemde vakgebieden nodig. Het al dan niet binden van 400.000 mensen, in overig Nederland — één van de kardinale punten in de Nota — kan door geen streekplan worden bereikt. De industrialisatie in de probleemgebieden bijv. is zeer sterk afhankelijk van de conjunctuur en de acquisitie. Dit geldt ook voor de regionaal samenvattende ontwikkelingsplannen, waarin tussen alle uit te voeren werken in de diverse sectoren en de mate van bevolkingsbinding geen kwantitatief verband is te leggen.

Op dit punt is het goed enige illustraties te geven. Het Economisch Technologisch Instituut voor Zeeland behandelt vele zaken die voor de regionale ontwikkeling belangrijk zijn, zonder dat nochtans opneming ervan in streekplannen essentieel is. Van de inrichting van een oesterbekken in de Grevelingen moet aangetoond worden,

<sup>9)</sup> Klaassen a.w., blz. 311.

<sup>10)</sup> L. H. Klaassen: „Regionale welvaartsverschillen en regionale politiek”, De Economist, november 1959, blz. 756 e.v.

<sup>11)</sup> „Industrie en ruimtelijk beleid”, 1959 (z.p.), blz. 10.

dat zij rendabel is <sup>12)</sup>. Hetzelfde geldt voor een vaste noord-zuid verbinding door de Oosterschelde <sup>13)</sup> en voor de versnelde uitvoering van de brug over het Haringvliet met tolheffing <sup>14)</sup>. Het probleem van de bestemming van het Zeeuwse meer (zoet water of land) is technisch-economisch van karakter <sup>15)</sup>. De compensatie voor de middenstand in de vissersplaatsen van het Deltagebied betreft een maatschappelijk-economische categorie. Voor de accommodatie (diepgang, scheepstype, lengte kademuur) van de te vernieuwen landbouwhavens in het Deltagebied zijn economische berekeningen nodig. De decentralisatiemogelijkheden ten aanzien van de zeehavens o.a. naar de Sloehaven en Terneuzen (en Delfzijl) is een in wezen technisch-economisch vraagstuk <sup>16)</sup>. Het feit dat enkele van deze zaken in een streekplan worden opgenomen om aan de bestemming van de grond kracht van recht te geven betekent nog niet dat zij *als zodanig* planologisch van aard zijn. Het is niet in te zien waarom en hoe al deze objecten gecoördineerd moeten worden.

Hoe star de planologie — vanuit haar inbreng terecht, vanuit een alomvattende ordening ten onrechte — tegenover de maatschappelijke ontwikkeling staat blijkt nog uit haar houding tegenover het netwerk van kernen (Nota blz. 84 e.v., 118). Zij eist (blz. 89) een hiërarchie: grote steden, een stelsel van streekcentra en een vrij groot aantal levenskrachtige dorpen. Het is een ideologisch vraagpunt, of dit een automatische of een autoritaire sanering moet zijn. Sedert de publikatie van de meetkundige concepties van W. Christaller op dit punt (1933) heeft de theorie hier te weinig vorderingen gemaakt om haar in de praktijk toe te passen. Praktische toepassingen, zoals in de Noordoostpolder (al was dit hier nodig in een onbewoond gebied), leiden zeker niet tot minder „Fehl-investeringen” dan een spontane sanering. Wanneer eerlang de woningbouw vrij zal zijn kan men vertrouwen stellen in de laatste; en als men dan in een gehucht wil bouwen moet men zelf het risico dragen. Wij beseffen dat ons standpunt economisch (en ook wel ideologisch) getint is en contrair aan het vormgevende stedenbouwkundige (planologische) element, een reden te meer om beide kenobjecten ten opzichte van elkaar autonoom te houden. Er is behoefte aan een autonoom element van vormgeving. Dit is de taak van de planologie, die haar tevens ongeschikt maakt voor topcoördinatie.

#### Wet contra nota.

Hoe bondig ook de behandeling van de stof in deze Nota is, wij koesteren bezwaren tegen de geschetste taakstelling van de planologie. Wij menen dat er een anomalie bestaat tussen de Nota en het wetsontwerp op de ruimtelijke ordening. De Nota eindigt tenslotte met het annexeren van de ruimtelijk-economische, sociale en technische aspecten door het element van de vormgeving. Dat de regionale ontwikkeling nog onvoldoende gestimuleerd wordt is niet de schuld van gebrek aan coördinatie

maar van de ontoereikendheid van de fondsen <sup>17)</sup>. Dit coördinatievraagstuk zou overigens eens principieel aan de orde moeten worden gesteld in de sfeer van de bestuurswetenschappen; de bestuurlijke categorie is bij de andere, specialistische wetenschappen in dit

opzicht achterop geraakt. Waar is haar plaats in het teamwerk van de ruimtelijke ordening? Hoe formuleert de bestuurder de opdrachten?

In het buitenland liggen de vraagstukken gelijk. In Frankrijk <sup>18)</sup> ressorteert de ruimtelijke ordening onder het „Commissariat général du plan de modernisation et d'équipement”, dat tot de portefeuille van de Minister-President behoort. Evenmin is er in Groot-Britannië, Italië, West-Duitsland en België sprake van een „planologische coördinatie” <sup>19)</sup>.

De ruimtelijke ordening en de regionale ontwikkeling zijn uiterst belangrijk voor ons land en zijn gewesten. Zij behoren tot de uitdagingen die de natuur ons stelt. Onze responsie is een culturele opdracht, die nooit beter is geformuleerd als door H. M. Koningin Juliana bij het honderdjarig bestaan van de Provinciale Wet: „Zo zie ik voor mij elf provinciën, ieder voor zich rijk aan mogelijkheden en verscheiden naar de aard van de inwoners, vormend tezamen het ene Nederland”. Om tot een volle ontplooiing van die mogelijkheden te komen moeten wij een zuiver doorzicht hebben in de middelen die ter beschikking staan. Bij alle verdiensten van de Nota inzake de ruimtelijke ordening in Nederland is zij hierin minder geslaagd dan het desbetreffende wetsontwerp. Wij mogen verwachten dat de Staten-Generaal bij de behandeling van beide werkstukken hierop de aandacht zullen vestigen.

Middelburg.

M. C. VERBURG, ec. drs.

<sup>17)</sup> Dit blijkt ook uit „De toekomst van het noorden des lands”, Assen 1960. Dit rapport werd opgesteld door de Bestuurscommissie Noorden des Lands. Inderdaad ligt de coördinatie van plannen op het terrein van het bestuur, dat de technische, economische, sociale en planologische categorieën op democratische wijze subordineert en daarmee al te bureaucratische bevoegdheden in de ambtelijke sfeer voorkomt.

<sup>18)</sup> L. Gorny: „Les économies régionales en France”, Parijs 1958, door ons besproken in „E.-S.B.” van 29 juli 1959.

<sup>19)</sup> P. Romus: „Expansion économique régionale et communauté européenne”, Leiden 1958, door ons besproken in „E.-S.B.” van 29 juli 1959.

#### Naschrift.

Het zojuist verschenen verslag van het mondeling overleg omtrent de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vastgesteld op 6 oktober jl. (zitting 1960-1961; stukken 4233, 4234, no. 11) gaat niet in op de hiervoor behandelde vraagpunten. Over het algemeen dringen de kamerleden op (een overmaat van) coördinatie aan (vragen 3a, 4 en 5) en is er angst voor «ongecoördineerd overleg „in eigen kring”». Het antwoord op vraag 8 suggereert zelfs dat de aanwijzing van een industriekern bij streekplan wordt geregeld.

M. C. V.

<sup>12)</sup> E. van Beusekom: „Economische vraagstukken rond de oesterproef”, „E.-S.B.” van 20 januari 1960.

<sup>13)</sup> M. C. Verburg: „Verkeersanalyse voor het Deltaplan”, „E.-S.B.” van 27 oktober 1954.

<sup>14)</sup> M. C. Verburg: „Het isolement van Schouwen-Duiveland”, „E.-S.B.” van 19 februari 1959.

<sup>15)</sup> C. de Galan: „Het Deltaplan en de Zeeuwse landbouw” (uitgave E.T.I. voor Zeeland); verschijnt binnenkort.

<sup>16)</sup> M. C. Verburg en J. G. Snip: „Economische waardebeoordeling van havenprojecten”, „E.-S.B.” van 2 april 1958.



Een stijgend inkomen brengt, ten gevolge van de progressie van het belastingstelsel, een relatief sterker groeiend overheidsinkomen mede. De plaats van de Overheid in de volkshuishouding zal kwantitatief steeds belangrijker worden, wanneer Regering en parlement zouden uitgaan van het standpunt, dat overheidsinkomsten in beginsel bestemd zijn om door de Overheid te worden uitgegeven. Het is derhalve — voor zover er sprake is van een reële toeneming der nationale middelen — gewenst de keus tussen belastingverlaging en overheidsuitgavenvergroting periodiek aan de orde te stellen. De plicht van de Overheid, de volkshuishouding te behoeden voor een voortgaande geldontwaarding, brengt o.a. met zich, dat zij in een hausse een deel van de toegenomen middelen moet „reserveren” om aan één te verwachten overbesteding in de private sector het hoofd te kunnen bieden. In dit licht bezien is het zeer onwaarschijnlijk dat de voorgestelde belastingverlaging per 1 juli 1961 kan doorgaan. De door de Regering voorgestelde inkomstenbelastingverlaging kan uit rechtvaardigheidsoverwegingen als een aanvaardbare benadering worden beschouwd.

# Belastingverlaging en Miljoenennota 1961

De rijksbegroting 1961 is vergezeld gegaan van een wetsvoorstel tot verlaging van de inkomsten- en de loonbelasting. De stijging van de welvaart in ons land komt ten dele in de Schatkist terecht; daardoor is het mogelijk dit deel der toegenomen nationale middelen te besteden in de vorm van een relatieve vergroting der overheidsuitgaven of „uit te delen” in de vorm van een belastingverlaging, dan wel beide mogelijkheden te combineren. Het is ondoenlijk in kort bestek alle mogelijke vormen van belastingverlaging, uitgavenvergroting en combinaties daarvan na te gaan. Derhalve richten wij onze aandacht op de door de Regering voorgestelde keuze en de daarbij gegeven argumentatie.

## De plaats van de Overheid in de volkshuishouding.

De keuze tussen belastingverlaging en vergroting van de overheidsuitgaven vereist principieel een oordeel over de plaats, die de Overheid in de volkshuishouding moet innemen. Dit is geen eenvoudige zaak, daar men niet alleen kan twisten over de noodzaak van verschillende overheidsstaken, doch bovendien steeds rekening moet houden met de gevolgen, die de financiering van de overheidsuitgaven met zich brengt. Om een indruk te kunnen krijgen van de omvang van de overheidshuishouding kan men, zoals in het algemeen en ook in de Miljoenennota wordt gedaan, de overheidsuitgaven aan het nationaal inkomen relateren. Zo lezen we in par. 6 van de Miljoenennota 1961, dat de totale overheidsuitgaven in procenten van het nationaal inkomen zijn gedaald van meer dan 40 pCt. in de eerste jaren na de tweede wereldoorlog tot ca. 22 pCt. in 1961; de reële uitgaven (uitgaven waarmee de Overheid een rechtstreeks beroep doet op produktieve krachten) zijn relatief stabiel gebleven (rond 12 pCt.), terwijl de overdrachtsuitgaven in tien jaar zijn gedaald tot 8½ pCt. van het nationaal inkomen in 1961.

Daargelaten de ingewikkelde problemen, die met het relateren van de overheidsuitgaven aan het nationaal inkomen worden genegeerd, kan men uit dergelijke cijfers slechts conclusies trekken, wanneer men de situatie in

een bepaald jaar als gewenst aanvaardt. Immers, weet men niet, of overheidsuitgaven, die 40 pCt. van het nationaal inkomen in beslag nemen, op een te hoog peil liggen, dan kan men ook over de daarop gevolgde daling geen oordeel uitspreken. De huidige Regering geeft wel een bepaalde mening over de gewenste omvang van het overheidsapparaat, voor zover deze blijkt uit het volgende: „het beleid is in structureel opzicht o.m. gericht op een vermindering van de belastingdruk en op een toeneming van de rijksuitgaven, welke relatief geringer is dan die van het nationale inkomen” (M.N., blz. 5)<sup>1)</sup>. Dat thans de ideale situatie naar het inzicht van de Regering nog niet is bereikt, blijkt daaruit duidelijk: het percentage dat de overheidsuitgaven van het nationaal inkomen uitmaakt, dient bij een toenemend nationaal inkomen achter te blijven. In absolute bedragen „is er in de begroting een normaal accres te onderkennen, een stijging van het uitgavenpeil, die niet haar oorsprong vindt in bepaalde beleidsbeslissingen tot het entameren van nieuwe taken, doch die een gevolg is van een noodzakelijk meegroeien van de overheidsactiviteiten met de groei van de bevolking en de ontwikkeling van onze volkshuishouding” (M.N., blz. 11).

Hieruit menen wij te mogen afleiden, dat de Regering de huidige plaats van de Overheid in ons land in zoverre tot uitgangspunt kiest, dat zij een stijging van het uitgavenpeil, die niet het gevolg is van „nieuwe overheidstaken”, „normaal” acht. Hierbij gaat zij kennelijk van de hypothese uit, dat een toeneming van de overheidsuitgaven, die relatief geringer is dan die van het nationaal inkomen, voldoende is om het „noodzakelijk meegroeien met de ontwikkeling van de volkshuishouding” te realiseren. De uitwerking van deze grondslag van het structurele begrotingsbeleid lijkt ons niet eenvoudig: wanneer is er sprake van nieuwe overheidstaken, wanneer van een nood-

<sup>1)</sup> Met M.N. wordt bedoeld Miljoenennota 1961; M.v.T. zal dienen ter aanduiding van de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp tot verlaging van de inkomsten- en de loonbelasting.

zakelijk meegroeien met de ontwikkeling van de volkshuishouding? Het parlement zal moeten uitmaken, of het onder andere in deze belangrijke zaken met de Regering mee kan gaan. Het is dit lichaam dat — bij gebrek aan een norm — namens ons allen van jaar tot jaar de omvang van de overheidstaken vaststelt.

### Conjunctuurpolitieke overwegingen.

Wanneer het parlement zich in beginsel zal kunnen verenigen met de hierboven vermelde structurele doelstelling, dan moet het een antwoord geven op de volgende belangrijke vraag: is een uitgavenbeloop, dat absoluut gezien stijgt en relatief ten opzichte van het nationaal inkomen daalt, gepaard gaande met een belastingverlaging, uit conjunctureel oogpunt gewenst? De Minister van Financiën is zelf op dit punt niet zo zeker: bij herhaling wordt de lezer van de Miljoenennota en van de Memorie van Toelichting op het wetsvoorstel tot verlaging van de inkomsten- en de loonbelasting onder de aandacht gebracht, dat de conjuncturele situatie, waarin ons land zich over een klein jaar zal bevinden, zeer gespannen kan zijn. Zó gespannen, dat de voorgestelde belastingverlaging niet op het in beginsel toegezegde tijdstip (1 juli 1961) kan doorgaan. Zou de belastingverlaging wél doorgang vinden, dan is de Minister niettemin van mening, dat „er van de overheidsfinanciën tegendruk uitgaat”, wanneer in een groeiende economie de uitgavenvergroting in vergelijking tot de groei van het nationaal inkomen achterblijft (M.N., blz. 9) <sup>2)</sup>.

Het is duidelijk dat de eisen, die de Minister van Financiën aan de begroting stelt uit structureel en conjunctureel oogpunt, nauwelijks verschillen. Conjunctuurpolitiek is in dit verband niet meer dan de timing en dosering van structureel gewenste maatregelen. Een straffere conjunctuurpolitiek, die ruimte laat voor op lange termijn gezien ongewenste maatregelen, zoals een tijdelijke belastingverhoging of absolute uitgavendaling, krijgt geen plaats in dit beleidsbeeld. Ziet men, evenals de Minister van Financiën, het gevaar van een overspannen economie in de nabije toekomst, dan is men bedacht op een toeneming van de totale bestedingen, die de groei van de nationale middelen overtreft. Een situatie, die een dergelijke „vrees” oproept, kon reeds ontstaan bij de huidige omvang van de overheidsuitgaven en de huidige belastingdruk. Wij vragen ons dan ook af, of de Minister van Financiën een overspanning van de economie tracht te voorkómen, wanneer de Overheid niet meer doet dan op de haar toevloeiende groei van het nationaal inkomen niet geheel beslag te leggen. Het is toch zó, dat aan de Overheid een ten opzichte van de private sector betrekkelijk gering deel van de groei der nationale middelen toevloeit. Het „middelenreservoir”, dat een procentueel te snelle groei van de private bestedingen moet opvangen, is derhalve niet groot, wanneer de Overheid zich geen strenge beperking oplegt in de besteding of verdeling van dit „reservoir”.

Of men nu kan spreken van anti-cyclische begrotingspolitiek en het geven van „tegendruk” of niet, duidelijk

<sup>2)</sup> Prof. Dr. H. J. Witteveen is in zijn beschouwing over de Miljoenennota 1961 in „E.-S.B.” van 19 oktober 1960 nogal sceptisch over deze tegendruk. Slechts wanneer de private bestedingen binnen de officieel geraamde perken blijven, en het overheidsuitgavetotaal niet belangrijk wordt overschreden, of wanneer buitenlandse invloeden zouden leiden tot een omslag in de nationale economie, zal deze tegendruk voldoende zijn.

is dat de Minister van Financiën zelf geen hoge eisen stelt aan zijn begrotingspolitiek, aangezien hij meent, dat „de begroting 1960 volgens de vermoedelijke uitkomsten zowel uit budgettair als uit conjunctureel oogpunt een bevredigend beeld geeft” (M.N., blz. 5) en „het jaar 1961 uit een oogpunt van evenwichtshandhaving hoogstwaarschijnlijk een moeilijk jaar zal zijn. Men zou zelfs kunnen zeggen, dat in 1961 de beslissing valt over de vraag, of de voortgaande hoogconjunctuur zal leiden tot overspanning en overbesteding”. „De mogelijkheid moet dan ook onder ogen worden gezien dat in verband met een verdere verscherping van de conjunctuur een belastingverlaging per 1 juli 1961 conjunctureel beslist slecht zou vallen” (M.N., blz. 43 en 44). Wij moeten uit deze zinnen concluderen, dat een conjunctureel bevredigende begroting niet heeft geleid tot een conjunctureel bevredigende situatie daár de dreiging van een overbesteding niet is voorkómen. Een belastingverlaging per 1 juli 1961 behoort onzes inziens nauwelijks tot de reële mogelijkheden.

### De tijdelijke belastingverhogingen.

Nu de Regering een belastingverlaging heeft voorgesteld, is het interessant om na te gaan, welke van de vele mogelijkheden op dit gebied is gekozen. Eén der meest voor de hand liggende vormen van belastingverlaging zou zijn het ongedaan maken van de tijdelijke belastingverhogingen, waarvan de behandeling in het parlement de oorzaak (of de aanleiding?) is geweest tot de vorming van het huidige kabinet. De enige zin namelijk om belastingmaatregelen het predikaat tijdelijk te geven, ligt hierin, dat men deze maatregelen laat vervallen, wanneer de „ruimte” hiertoe aanwezig is. We lezen echter (M. v. T., blz. 20): „Aan deze verlaging van de belastingen naar het inkomen <sup>3)</sup> menen ondergetekenden voorrang te moeten geven boven het laten vervallen van het gehele complex van de thans lopende tijdelijke belastingverhogingen” en, als logische consequentie, „dat aan het complex van deze tijdelijke verhogingen in beginsel een blijvend karakter dient te worden gegeven”.

Nu zijn er op deze regel uitzonderingen: De verhoging van het tarief van de vennootschapsbelasting moeten we als tijdelijk blijven zien, hoewel het tijdstip van terugkeer tot het tarief van 40 - 43 pCt. niet is vastgesteld. Het tarief van de vermogensbelasting wordt met ingang van het belastingjaar 1962 weer tot 0,5 pCt. teruggebracht. Alle andere belastingverhogingen liggen op het gebied der indirecte belastingen en blijven gehandhaafd, met uitzondering van de omzetbelasting op sigaretten (per 1 januari 1961 wordt het tarief van 7 op 5 pCt. gebracht) en de omzetbelasting op personenauto's, motorrijwielen en banden voor deze voertuigen (per 1 januari 1961 van 20 op 18 pCt.). De kwantitatieve betekenis van de uitzonderingen (f. 172 mln. op jaarbasis) is meer dan de helft van het totaal der oorspronkelijke belastingverhogingen (f. 325 mln per jaar), zodat de afwijkingen van het beginsel hier niet onbelangrijker blijken te zijn dan het beginsel zelf. Nu moet wel gewezen worden op het feit, dat de investeringsaftrek, die thans volgens de wet twee maal 8 pCt. bedraagt, doch in feite op grond van een ministeriële beschikking van 29 april 1960 twee maal 5 pCt. belooft, blijvend tot de laatste regeling is beperkt. De „bate” van f. 150 mln. per jaar, die hieruit voortvloeit, wordt namelijk van de belastingderving, ten gevolge van de voorgestelde belas-

<sup>3)</sup> Te weten de inkomsten- en de loonbelasting.

tingverlagingen, afgetrokken. Het gaat daarbij om „een permanente, structurele verlaging van de investeringsaftrek, die beëindiging van de thans bestaande tijdelijke, conjuncturele beperking van de aftrek inhoudt” (M. v. T., blz. 21). Deze permanente regeling gaat in, wanneer het tarief van de vennootschapsbelasting op het oude niveau zal worden teruggebracht.

Onzes inziens blijkt ook hieruit, dat de Minister van Financiën het voeren van conjunctuurpolitiek met behulp van de overheidsfinanciën geen warm hart toedraagt. Hij acht de continuïteit in het fiscale regime belangrijker: „bij een investeringsaftrek op dit lagere niveau (zal zich) veel minder snel de noodzaak van een gehele of gedeeltelijke schorsing op conjuncturele gronden voordoen”. Een minder slagvaardige conjunctuurpolitiek is het gevolg: de investeringsaftrek zal niet gauw worden geschorst en in elk geval niet worden verhoogd, zodat zowel de speelruimte voor, als de snelheid van een fiscale beïnvloeding der investeringen is beperkt.

#### Verlaging van de inkomsten- en de loonbelasting.

Hierboven werd uiteengezet wat de Regering niet heeft gekozen. Wanneer namelijk gekozen kan worden uit verschillende vormen van belastingverlaging, dan geeft zij de voorkeur aan een verlaging van de inkomsten-(en loon-) belasting. Zij acht de thans bestaande druk van deze belastingen zeer hoog en geeft twee redenen, waarom een belastingvermindering in deze sector het meest urgent is. In de eerste plaats is de inkomstenbelastingverlaging van 1955 meer dan teniet gedaan door de voortgeschreden geldontwaarding. In de tweede plaats wordt de vrijstelling aan de voet van de inkomstenbelasting te laag geacht in het licht van de toegenomen welvaart. Derhalve zijn, naast de belastingvermindering die voor alle belastingplichtigen geldt, voor de laagste belastingplichtige inkomensgroepen de belastingvrije minima verhoogd (voor een echtpaar zonder kinderen van f. 2.100 tot f. 2.700).

De belastingverlaging, zoals deze voor alle inkomensgroepen wordt voorgesteld, houdt in dat het bestaande heffingspercentage bij een gegeven inkomen in het nieuwe tarief eerst zal worden toegepast bij een inkomen, dat 10 pCt. hoger ligt. Zou men thans bijv. over een inkomen van f. 20.000 30 pCt. inkomstenbelasting betalen, dan zal in het voorgestelde tarief eerst 30 pCt. geheven worden over een inkomen van f. 22.000. Deze tariefsherziening wordt noodzakelijk geacht om de werking van de progressie, voor zover deze is opgetreden ten gevolge van de geldontwaarding, teniet te doen. De inkomstenbelastingdruk op een gegeven reëel inkomen wordt immers ten gevolge van de progressie zwaarder, naarmate het algemeen prijsniveau stijgt. Het regeringsvoorstel houdt een „terugdraaien” van deze gevolgen in. Aan de rechtvaardigheid van deze maatregel kan, afgezien van enkele hierna volgende opmerkingen, niet worden getwijfeld, *wanneer men het bestaande inkomstenbelastingtarief als uitgangspunt kiest*. (De verhoging van de belastingvrije minima betekent een extra verlichting voor de in aanmerking genomen inkomensgroepen). Derhalve kan onzes inziens de beoordeling van het feit of alle inkomensgroepen in gelijke mate worden bevoordeeld, niet doelmatig worden geïllustreerd door te vergelijken, hoe groot de „winst” is in absolute belastingbesparing, in procenten van de betaalde belasting en zo meer. De inkomensgroepen die het meest onder de extra belastingdruk ten gevolge van de inflatie hebben geleden, genieten nu ook de grootste belastingbesparing. De

opbouw van het inkomstenbelastingtarief is echter niet gewijzigd, doch slechts een weinig verschoven.

De door het kabinet gekozen tariefsherziening is gebaseerd op de veronderstelling, dat de betekenis van een ieders inkomen — en dus ook de mate, waarin elke belastingplichtige onder de extra belastingdruk heeft geleden — kan worden afgemeten aan de reële consumptie, die dat inkomen mogelijk maakt: „daar het... gaat... om de betekenis van de verminderde koopkracht van het geld voor het inkomen van de individuele contribuabelen voor de inkomstenbelasting en de loonbelasting, ligt het voor de hand hier het prijsindexcijfer van de consumptieve bestedingen van gezinshuishoudingen als richtsnoer te nemen” (M. v. T., blz. 22). Hierbij dient onzes inziens in twee opzichten enige reserve in acht te worden genomen.

In de eerste plaats is de samenstelling van de consumptie in de verschillende inkomensgroepen uiteenlopend, zodat het de vraag is, of de verschillende consumptiepakketten in dezelfde mate in prijs zijn gestegen. Een correctie met „het” prijsindexcijfer van de consumptieve bestedingen is derhalve een ruwe benadering. Dit spreekt nog meer, wanneer men bedenkt, dat in de tweede plaats het percentage dat de consumptie van het inkomen in beslag neemt, bij een toenemend inkomen daalt. De betekenis van het inkomen voor belastingplichtigen met een hoog inkomen wordt dus in mindere mate bepaald door de reële consumptiemogelijkheden dan dit voor contribuabelen met een laag inkomen het geval is. Het deel van het inkomen, dat niet wordt geconsumeerd, zal worden opgepot, belegd of geïnvesteerd. Het zal in de praktijk ondoenlijk zijn correcties op het inkomstenbelastingtarief te construeren, die de ongewenste invloed van de progressie — namelijk voor zover deze het gevolg is van de geldontwaarding — op deze andere bestedingsmogelijkheden op aanvaardbare wijze elimineren.

#### Conclusies.

Een stijgend nationaal inkomen brengt ten gevolge van de progressie van het belastingstelsel een relatief sterker groeiend overheidsinkomen mede.

1. De plaats van de Overheid in de volkshuishouding zal kwantitatief steeds belangrijker worden, wanneer Regering en parlement zouden uitgaan van het standpunt, dat overheidsinkomsten in beginsel bestemd zijn om door de Overheid te worden uitgegeven. Derhalve is het gewenst, zoals de Minister van Financiën zo nadrukkelijk heeft gedaan, de keus tussen belastingverlaging en overheidsuitgavenvergroting periodiek aan de orde te stellen (voor zover er sprake is van een reële toeneming der nationale middelen).

2. Uit conjunctureel oogpunt bezien werkt de progressie als een stabilisator, wanneer de Overheid tenminste niet de stijging van de belastingopbrengst geheel als „verteerbaar” of „verdeelbaar” inkomen ziet. De plicht van de Overheid, de volkshuishouding te behoeden voor een voortgaande geldontwaarding, brengt onder andere met zich, dat zij in een hausse een deel van de toegenomen middelen moet „reserveren” om aan een te verwachten overbesteding in de private sector het hoofd te kunnen bieden. In dit licht bezien is het zeer onwaarschijnlijk dat de voorgestelde belastingverlaging per 1 juli 1961 kan doorgaan.

3. De belastingdruk op de contribuabele neemt toe en wel des te meer, naarmate de toeneming van het inkomen een gevolg is van prijsstijgingen. Gelukt het de Regering

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten heeft naar aanleiding van het wetsontwerp voor een nieuwe regeling van de financiële verhouding tussen het Rijk en de gemeenten een adres aan het parlement gericht. In dit adres wordt een aantal bezwaren vermeld, waarbij zelfs de medewerking aan de voorgestelde Raad van de Gemeentefinanciën in het geding wordt gebracht. Enkele bezwaren van de Vereniging zijn: het moeten aanvaarden van nieuwe bestuurlijke plichten zonder dat de wet steeds de mogelijkheid verschafft de betreffende kosten te dragen; de wijze waarop het wetsontwerp het gemeentelijk belastinggebied wil verruimen; een te statisch en daardoor onjuist uitgangspunt bij het bepalen van het aandeel van de gemeenten in de rijksbelastingen. Voorts wenst de Vereniging dat het percentage van het Gemeentefonds in de zui-vere opbrengst van de in de wet aangewezen be-astingen bij Algemene Maatregel van Bestuur kan worden verhoogd. De klap op de vuurpijl is het verlangen dat de regering bereid moet zijn zich naar het gegronde oordeel van de Raad voor de Gemeentefinanciën te richten.

## De financiële verhoudingswet opnieuw geredigeerd

De wettelijke regeling van de financiële verhouding tussen het Rijk en de gemeenten komt door het wetsontwerp 5472 in een nieuw kleed. Zakelijk echter blijft de verhouding, zoals zij voortvloeit uit de bestaande verhoudingen, zo als zij altijd sedert 1851 daaraan verbonden was. Het is een lange geschiedenis. Toch blijft zij altijd nieuw. Het passeert dan die auteur dan een ander om er zijn pen op te breken.

In dit tijdschrift heeft vroeger de schrijver van dit opstel herhaaldelijk uit de pen van de heer J. Hasper mogen vernemen, dat de werkelijkheid weer anders was dan hij veronderstelde. Met mijn groet aan mijn vroegere tegenspeler in dit blad, wil ik hier constateren, dat

het vraagstuk van de financiële verhouding opnieuw herleeft, zich passende in nieuwe bestuurlijke verhoudingen, waarbij ons verschil van inzicht wellicht ook zal blijven bestaan.

§§

Er is nu, zo min als in 1851, in 1865, in 1885, in 1897, in 1920, in 1929 (de wet De Geer), in de periode 1940-1945, bij de tijdelijke regeling 1947 en volgende termijnen van voorlopige regelingen, sprake van een „duurzame” regeling. Het is, alsof de Regering voor deze „nieuwe” regeling (1960) van de financiële verhouding tussen het Rijk en de gemeenten enige duurzaamheid vindiceert. Het enige werkelijk duurzame is, dat het Rijk nog steeds wordt geschreven met een hoofdletter, terwijl de gemeenten zich met een kleine letter moeten tevreden stellen. Beduidt dit dat het Rijk toch altijd het initiatief moet nemen en dat het Rijk altijd kan nalaten te doen, wat de gemeenten toch wensen?

De regeling voor 1960 en volgende jaren nu voorgesteld, leidt tot een klacht, welke zo oud is als de gemeentewet zelf. De gemeentebesturen vroegen altijd, niet te worden belast met nieuwe bestuurlijke plichten, vóórdat zij ook in staat waren gesteld de daarbij passende kosten te dragen. Dit vroegen, onder de ongewijzigde gemeentewet van 1851, eerst alleen de grote gemeenten. Thans is het de wens van alle gemeentebesturen. Het is ook de hoofdwens van het adres van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten van 23 september 1960. De klacht komt o.a. ook naar voren in het rapport van de Staatscommissie van 1921 (voorzitter Van Lynden van Sandenburg).

Het adres van 23 september 1960 zegt het thans met name, eensvoldend. Technisch-economische, soms versleut uitdrukkingen, worden vermeden. Het is toch alsof het hart der gemeentelijke administratie iets méér spreekt dan het verstand. Is het wel verstandig hier en daar een dreigement te doen horen? De Vereniging voor Nederlandse gemeenten zal toch wel altijd en onder alle wettelijke regelingen moeten medewerken.

(vervolg van blz. 1031)

niet het prijsniveau in de hand te houden, dan wordt de belastingplichtige gestraft met een geringere stijging van zijn reëel inkomen dan reeds het gevolg zou zijn van de waardedaling van het geld op zichzelf. Het is derhalve gewenst na een periode van voortgaande geldontwaarding de inkomsten-(en loon-)belastingdruk te verlichten. De door de Regering voorgestelde inkomstenbelastingverlaging kan uit rechtvaardigheidsoverwegingen als een aanvaardbare benadering worden beschouwd.

4. Of een rechtvaardige verdeling van de belastingdruk zal worden verkregen, wanneer de voorstellen van de Regering omtrent de „tijdelijke” belastingverhogingen worden gevolgd, is een andere zaak. Daar het echter de vraag is, of het parlement erg onder de indruk zal zijn van de omstandigheid dat een belastingtarief al dan niet als tijdelijk wordt beschouwd, kan het deze beoordeelings situatie de invoering van deze voorstellen mogelijk maake. Dit is tenminste het geval, wanneer de meerderheid de voorgestelde verlaging van de inkomsten- en de loonbelasting prefereert boven het laten vervallen van het gehele complex van tijdelijke belastingverhogingen, iets wat onzes inziens zeer waarschijnlijk is.

\*s-Gravenhage.

E. L. BERG.

Het doet zo vreemd aan, wanneer Het Bestuur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (hier regent het hoofdletters) aan het parlement te kennen geeft, dat het onjuiste uitgangspunt van de nieuwe regeling moet worden weggenomen. Hierover is natuurlijk in het parlement een debat te verwachten, maar moet het bestuur hier aan toevoegen: „Als dit (wegnemen van onze grieven) inderdaad geschiedt..... dan eerst zouden wij ons voorbehoud met betrekking tot de (d.w.z. onze) medewerking aan de Raad voor de Gemeentefinanciën kunnen laten varen”. Deze oppositie is niet elegant. Is bedoeld geen medewerking te willen verlenen aan het samenstellen van de organisatie, welke de naam Raad voor de Gemeentefinanciën, heeft veroverd?

§

Het adres van 23 september 1960 betoogt, dat de wetgever in deze gehele materie van wetgeving een verantwoordelijke beslissing niet kan nemen „zo lang niet vaststaat of, en zo ja, op welke wijze het gemeentelijk belastinggebied zal worden uitgebreid en welke maatregelen er met betrekking tot de financiering der wegen zullen komen”. De wegenfinanciering is nu inderdaad in een gevorderd stadium van uitvoering gekomen. De Vereniging zal zich er bij willen neerleggen.

Maar het gemeentelijk belastinggebied! Dit kan niet anders dan na maanden van overleg en van advies worden uitgebreid. Uitbreiding van het gemeentelijk belastinggebied zou een verzwarend van de totale belastingdruk kunnen betekenen! Elke Regering zal aarzelen daartoe over te gaan. Zeker, de Regering doet thans slechts „vage toezeggingen”. Maar er is toch ditmaal wel een nieuwe, positieve houding der Regering te constateren.

§

Tot voor kort kon met de Regering niet over enige uitbreiding van het gemeentelijk belastinggebied worden gesproken. Elke poging in deze richting stuitte af op een weigering van het Departement van Financiën. Zelfs wanneer het Departement van Minister Struycken bereid was het overleg over enige uitbreiding te openen, antwoordde het Departement van Financiën (anders dan in 1897) met „néén”. In 1897 zette de Minister van Binnenlandse Zaken, Van Houten, in het ministerie zijn wil op het gebied der gemeentelijke belastingen door. Financiën zorgde voor uitkeringen aan de gemeenten. Er was geen conflict. Tegenwoordig is elk onderdeel een zaak van de twee departementen tezamen.

Op dit punt is nu het Departement van Financiën tot een concessie gekomen, waarvoor het adres der Vereniging van 23 september weinig waardering toont. De gehele Regering ziet een bedrag van f. 150 tot f. 175 mln. „vrij” komen voor nieuwe gemeentelijke belastingmogelijkheden. Er zal „ruimte” voor gemeentelijke nieuwe heffingen wordt gemaakt! Het adres van 23 september doet in deze richting geen enkele suggestie<sup>1)</sup>. Moet dan toch het Rijk met een hoofdletter worden geschreven omdat

<sup>1)</sup> Elders heb ik voorgesteld nu dadelijk te onderzoeken of de opbrengst van enkele delen van de omzetbelasting aan de gemeentebesturen ten goede kan komen. Gedacht is dan aan de heffing van omzetbelasting van bedrijven die plaatselijk georiënteerde diensten aan personen bewijzen (garagebedrijven; bakkerijbedrijf; coiffeurs).

het Rijk de bron van het initiatief is? Gaat het bestuur van de Vereniging „zitten” afwachten? Is de herziening (d.i. de verhoging) van het aandeelpercentage het enige en het al?

§

Wat het adres van 23 september in de hoofdzaak betoogt is natuurlijk juist. De wetgever moet zich realiseren „dat zich na de oorlog (1940-45) een maatschappelijke ontwikkeling heeft ingezet, die, gestimuleerd door de Rijksoverheid, het uitgavengebied van de gemeenten voortdurend omhoog stuwt onder, in de loop der jaren, steeds ongunstiger geworden financiële en bestuurlijke omstandigheden”. Dit betoog is misschien iets te veel door een goed hart voor de gemeentelijke belangen ingegeven.

Het Rijk heeft zelf een groot deel van de sociale voorzieningen voor zijn rekening genomen. Daarnaast hebben de gemeenten met het sociale verzekeringswezen geen bemoeienis, of het moest zijn dat ook deze gedecentraliseerde overheidsorganen zelf onder de druk leven van sociale lasten en van hun opgelegde, verhoogde salarisposten. De materiële belangenverzorging komt voor een groot deel ten laste van het Departement van Maatschappelijk Werk. De geestelijke zijde van het „sociale vraagstuk” vindt behartiging door het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. De kosten voor de gemeentelijke politie worden voor een groot deel en voor een groter wordend deel financieel door het Rijk gedragen.

Zeker, er blijft nog verzoeg voor de gemeentelijke voorziening over. Deze verzorging steunt gelukkig niet op een stuwende kracht van de Rijksoverheid. De gemeenten hebben een culturele verzorging gelukkig zelf uitgevonden. De verbeterde financiering door het Rijk is inderdaad in vele gevallen te laat in werking gesteld. En inderdaad moeten de gemeenten nu maar voor 1960 en volgende jaren afwachten of de stijging van de belastingopbrengsten welke ook aan de gemeente ten goede komt, zal voortduren.

Hetgeen de gemeentebesturen het meest moeten vrezen, is een periode van een dalende conjunctuur, want de gemeentelijke overheid moet ook bij dalende conjunctuur dezelfde uitgaven blijven doen. De gemeenten kunnen plaatselijk de conjunctuur zeker niet beheersen. De Regering heeft terecht onder het oog gezien dat zij rechtstreeks in bijzondere gevallen hulp kan verlenen aan de economisch achtergebleven gebieden in het noorden van het land. Tevreden over de toegezegde hulp is men daar nog lang niet. Het parlementair debat zal dit punt ter sprake moeten brengen. Hier staat naast, dat ook individuele hulp voor bepaalde doeleinden wordt gegeven en uitbreiding daarvan mag worden verwacht, wanneer hierbij een direct rijksbelang wordt erkend. Tal van gemeenten zullen hiervan profiteren.

§

De Raad voor de Gemeentefinanciën is een voortzetting van de vroegere Rijks Commissie van advies voor de gemeentefinanciën. Deze was tripartiet samengesteld. Deze commissie heeft over tal van wetsontwerpen advies uitgebracht en aan de Regering, op haar verzoek, tal van nieuwe bestuursmaatregelen voorgedragen. De Raad voor de Gemeentefinanciën is ook in het nieuwe wetsontwerp een adviescommissie gebleven, in het bijzonder belast met de zaken van het Gemeentefonds. De Commissie-Oud

heeft daaromtrent in 1956 een ander advies gegeven. Zij schrijft:

„De commissie adviseert (daarom) tot de instelling van één uit vertegenwoordigers der gemeenten bestaande en van het Rijk onafhankelijke Raad van de Gemeentefinanciën, welke zal worden belast met het beheer van het gemeentefonds en zoveel mogelijk actief zal worden ingeschakeld bij de uitvoering der voor de verdeling van het fonds gestelde regelen. Aan deze Raad ware derhalve, behalve de administratie van het fonds, tevens op te dragen de vaststelling van de jaarlijkse begrotingen, hetgeen mede inhoudt de vaststelling en eventuele tussentijdse wijziging van het percentage der algemene uitkering en de beslissing omtrent de later in dit rapport te bespreken verhoging der algemene uitkering”. De commissie-Oud grondt deze gehele redenering op de gedachte, dat nu de gemeenten door het gemeentefonds gedeeltelijk uit collectieve middelen worden gefinancierd de haar ten goede komende gelden principieel moeten worden gezien als haar eigen middelen.

Van deze gehele redenering is in het wetsontwerp (Kamerstukken 5472) niets overgebleven. Reeds het Ministerie Drees-Hofstra wees de opzet van de hand. Deze en de opvolgende Regering verenigde zich met de nota der minderheid. De stellers hadden onoverkomelijke bezwaren tegen de nieuwe bevoegdheden van de Raad.

De samenstelling van de Raad is door de Regering van de Commissie-Oud overgenomen. De bevoegdheden zijn echter niet overgenomen. De Raad is een commissie van advies, niet een commissie van beheer.

De Regering zal zich in het parlement zeker verzetten tegen mogelijke amendementen, welke de rijkswetgeving wil aanzien voor de bron van een in onze historie en traditie niet te onderkennen collectiviteit der Nederlandse gemeenten. De collectiviteit der gemeenten, dit is de Staat: Deze Staat erkent collectieve belangen van de individuele gemeenten. In de amendementen welke het adres van de Vereniging wenst te zien aangenomen klinkt iets door van de door de Regering verworpen vooropstellingen, welke in de voorstellers der Commissie-Oud zijn te vinden. De samenstelling der commissie is thans de springplank om de wensen der Vereniging aangenomen te krijgen.

Die samenstelling is inderdaad gebleven zoals de Commissie-Oud haar wenste. De Raad zal bestaan uit leden, vertegenwoordigers van gemeenten, die stem hebben en uit gedelegeerden van het Rijk en de provinciën, met enkel een adviserende stem. Deze worden niet tweederangs leden genoemd, maar zij zullen het wel zijn. De uitvoerende taak wordt verricht door de stemhebbende leden of door het, door hen aangewezen, dagelijks bestuur. Nu zegt het rapport dat het overleg in deze commissie plaatsvindt en ook de adviezen tot stand komen, door samenwerking van de stemhebbende leden en de gedelegeerden. De meningsvorming in de commissie is inderdaad een zaak van alle leden. De besluitvorming niet. Is dit voor de gedelegeerde leden een aangename positie? Zij (de rijksambtenaren) zullen hun Ministers kunnen en moeten wijzen op de afstand die er is tussen de meningsvorming en de besluitvorming in de Raad voor de Gemeentefinanciën. De regeringspersonen moeten tenslotte de beslissing nemen.



Het adres van 23 september vat de bezwaren tegen het wetsontwerp tezamen in drie punten:

1. Het aandeel, dat de gemeente uit de opbrengst der door het Rijk geheven belastingen wordt toegekend, is, als gevolg van een onjuist, immers te statisch uitgangspunt, ontoereikend.

2. Dit ontoereikende aandeel wordt vastgelegd op een wijze, die elke groei — anders dan door wetswijziging — in de toekomst uitsluit.

3. Omtrent de in het vooruitzicht gestelde wetsontwerpen met betrekking tot de uitbreiding van het gemeentelijk belastinggebied en de wegenfinanciering bestaat nog onzekerheid.

Ad 3 zou ik willen opmerken, dat dit nótoire feit niet verhinderen mag de studie van de uitbreiding van het gemeentelijk belastinggebied thans dadelijk aan te vangen. Verdere decentralisatie wenst de Vereniging blijkbaar niet.



De Vereniging heeft tenslotte nog een wens. Zij wenst, dat indien daartoe aanleiding is het percentage van het aandeel van het Gemeentefonds in de zuivere opbrengst van in de wet aangewezen belastingen, bij *Algemene Maatregel van Bestuur* zal kunnen worden verhoogd. Het bijzondere is dus dat deze maatregel zal kunnen worden besloten bij een Kon. Besluit houdende een *Algemene Maatregel van Bestuur*. Dat deze maatregel altijd mogelijk is krachtens de wet, spreekt vanzelf. Maar is dit wenselijk?

Het bepalen en het verhogen van dit percentage werd, als een garantie tegen de regeringsinvloed, opzettelijk in 1929 opgedragen aan de wet. De begroting van het Gemeentefonds werd vastgesteld door de wet. Nu wordt min of meer onverwacht, krachtens de wet, een nieuwe bevoegdheid gegeven aan een K.B. Is de noodzaak van de wettelijke garantie dan plotseling vervallen? Dit punt wordt in het geheel niet aangeroerd.

Maar nu nog de klap op de vuurpijl. Het adres van 23 september stelt, dat de Regering dan ook bereid moet zijn, zich naar het gegronde oordeel van de Raad voor de Gemeentefinanciën te richten. Dit is toch weer een stap verder. De wetgever moet plaats maken voor de Kroon. En de Kroon moet zich schikken naar de Raad van de Gemeentefinanciën. De samenstelling van de Raad staat onder invloed van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Dit is hierboven uiteengezet. De delegatie van bevoegdheid, welke de Vereniging wenst, komt dus tenslotte terecht bij de instantie, die de samenstelling beheerst.

Het adres van 23 september 1960 wil ons ook nog doen geloven, dat deze bouw van de delegatie van bevoegdheid helemaal niets nieuws is. Het tekent aan dat de redactie van het amendement is ontleend aan art. 1, sub 3, van het wetsontwerp no. 5359, gewijzigd ontwerp stuk 8. Ik hoop dat vele beoordelaars van het adres ook nog zullen besluiten het zgn. antecedent op te slaan. Ik heb voor mijn lezers deze moeite overgenomen. En dan blijkt, dat staatsstuk 5359 betrekking heeft op de financiële positie van het Algemeen Burgelijk Pensioenfonds en die van het Spoorwegpensioenfonds. Het gaat hier natuurlijk om een geheel andere zaak, nl. om de in dit verband verschuldigde bijdragen. De bedoelde wet luidt dan:

„Indien een balans, opgemaakt naar de toestand op een latere datum dan 1 januari 1955 daartoe aanleiding geeft, wordt het percentage van de verschuldigde bijdragen bij algemene maatregel van bestuur gewijzigd met ingang van een daarbij te bepalen datum”.

Inderdaad enkele woorden kunnen uit deze wettekst worden overgenomen, maar de materie van deze wetgeving is volkomen anders. De verwijzing naar staatsstuk 5389 lijkt mij zonder nut voor onze materie.

# Is hoogbouw gewenst of noodzakelijk?

In het artikel onder bovenstaande titel (in „E.-S.B.” van 6 juli 1960) vestigde ik de aandacht op de dissertatie van Dr. D. de Jonge: „Moderne woonidealen en woonwensen in Nederland”. De schrijver van het aangekondigde boek is zeker niet van mening, dat hij het laatste woord over het onderwerp heeft gesproken. Wel mocht door mij worden geconstateerd, dat hij een waardevolle bijdrage heeft geleverd tot de discussie over een uitermate belangrijk onderwerp. Deze discussie is nu in „E.-S.B.” op gang gekomen.

De reacties van de heren Van der Ploeg en De Lange <sup>1)</sup> zijn voor mij een welkome aanleiding om de discussie voort te zetten en nog eens op dit onderwerp, dat voor onze volkshuisvesting van zo groot belang is, in te gaan.

De artikelen van Drs. Van der Ploeg behelzen een pleidooi voor een meer uitgebreide toepassing van hoogbouw (d.w.z. hoge woongebouwen met personenliften). Daarbij vermeldt de schrijver enerzijds een aantal bekende gegevens, die op zichzelf volkomen juist zijn, anderzijds waagt hij zich aan speculaties, die blijk geven, dat hij hier en daar de consequenties van het door hem verdedigde standpunt onvoldoende doorziet.

Bij de beschouwing van het probleem, dat wij aan de orde hebben gesteld, zijn de voornaamste aspecten, die in beschouwing moeten worden genomen, het grondgebruik, de stichtings- en exploitatiekosten, de esthetische aspecten en de sociale voor- en nadelen, die het wonen in hoogbouw voor de bewoners heeft.

## Het grondgebruik en de afstanden binnen de stadswijk.

Er heerst een hardnekkig misverstand, dat het grondgebruik per woning omgekeerd evenredig zou zijn met het aantal woonlagen. Voortdurend komt men de opvatting tegen, bijv. in verband met het tekort aan grond in de Haagse agglomeratie, dat men dit tekort zou kunnen opvangen door in de saneringsgebieden in de Haagse binnenstad hoger te bouwen.

Blijkbaar leeft deze onjuiste opvatting ook bij Drs. Van der Ploeg. Deze stelt immers, dat bij toepassing van 12 woonlagen de grondkosten per woning één derde deel zouden bedragen van de grondkosten bij toepassing van 4 woonlagen en dat dit voordeel van de hoogbouw door een onjuist beleid van het gemeentelijk grondbedrijf wordt te niet gedaan.

Dr. De Jonge heeft echter eens te meer aangetoond, en in grafieken weergegeven (blz. 172 en 173 van zijn dissertatie), dat bouw in 10 tot 12 woonlagen ten opzichte van bouw in 4 woonlagen slechts een relatief geringe besparing aan grond oplevert, omdat men bij een hogere bebouwing een grotere tussenruimte tussen de blokken moet aanhouden, althans indien men wil vasthouden aan dezelfde eisen wat betreft de toetreding van licht en zon en de bescherming tegen inkijk.

<sup>1)</sup> „Is hoogbouw duurder?” door Drs. J. G. van der Ploeg in „E.-S.B.” van 28 september 1960.

„Is hoogbouw sociaal een gevaar?” door Drs. J. G. van der Ploeg in „E.-S.B.” van 5 oktober 1960.

„Is hoogbouw planologisch gewenst?” door Drs. J. G. van der Ploeg in „E.-S.B.” van 12 oktober 1960.

„Is hoogbouw gewenst of noodzakelijk?” door Drs. H. M. de Lange in „E.-S.B.” van 19 oktober 1960.

Indien bij bebouwing in 4 woonlagen ongeveer 110 m<sup>2</sup> per woning nodig is, dan heeft men bij bebouwing in 10 woonlagen een hoeveelheid grond in de orde van grootte van 90 m<sup>2</sup> nodig. In vele uitbreidingsplannen is het verschil zelfs zo klein, dat het gemeentebestuur bij de uitgifte van grond eenvoudig een vast bedrag per woning in rekening brengt, onverschillig of 3 of 4 dan wel 10 of 12 woonlagen worden gebouwd.

Bovendien mag niet worden voorbijgezien, dat de dichtheid van de woonbebouwing in de moderne stadsuitbreidingen slechts een beperkte invloed heeft op de totale oppervlakte van de uitbreiding. Immers, het grondgebruik voor recreatie, voor de in de woonwijk noodzakelijke voorzieningen, voor geestelijke, culturele en sociale doeleinden en voor bedrijven neemt evenredig toe met het aantal in een wijk gehuisveste personen. De dichtheid van de woonbebouwing heeft hierop geen invloed.

Rekent men, dat in een modern opgezette stad 30 pCt. van de totale oppervlakte in beslag wordt genomen door de woningen en hun naaste omgeving, dan geeft een twee maal zo dichte woonbebouwing — die slechts te bereiken is door van eengezinsrijhuizen over te gaan op uitsluitend etagebouw en hoogbouw — op het totale stadsoppervlak slechts een besparing van 15 pCt.

De invloed op de afstanden in de stad is nog geringer. Immers, wanneer wij voor de huisvesting van een bepaalde bevolking een stadswijk van 4<sup>1</sup> bij 4 km nodig hebben, dan kunnen wij door de dichtheid van de woonbebouwing twee maal zo groot te maken 15 pCt. besparen van 16 km<sup>2</sup> d.i. 2,4 km<sup>2</sup>.

Bij een vierkante stadsvorm worden de lengte en de breedte van het stedelijk gebied dan teruggebracht van 4 km tot  $\sqrt{13,6}$  km<sup>2</sup>, dat is 3,7 km. Met andere woorden: door de woonbebouwing twee maal zo dicht te maken, bereikt men nog niet eens, dat de afstanden met 10 pCt. worden verminderd.

Hierbij is er bovendien nog geen rekening mede gehouden dat bij hogere bouw de afstanden, die men via trappen en liften moet afleggen, groter worden. De communicatielijnen zijn dus bij de hoogbouw eer langer dan korter dan bij laagbouw. In ieder geval wordt de vervoersmoeite groter.

Bovendien kunnen, naarmate onze bevolking meer gemotoriseerd wordt, juist de horizontale afstanden gemakkelijker worden overwonnen. Daardoor wordt de vraag naar een ruimere woonbebouwing groter, hetgeen ook blijkt uit de snelle groei van de woonwijken in vele stedelijke randgebieden.

## De stichtings- en exploitatiekosten.

Aangezien inachtneming van voldoende tussenruimten tussen de woonblokken hoogbouw geen noemenswaardige besparing op het grondgebruik geeft ten opzichte van de etagebouw in drie of vier woonlagen, is er ook geen sprake van, dat hoogbouw tot lagere grondkosten zou kunnen leiden.

Wat de overige stichtingskosten betreft, de gegevens in het rapport van de Stichting Ratiobouw bewijzen niet meer dan dat het — wellicht — mogelijk zal zijn de stichtings-



kosten van de hoogbouw op den duur terug te drukken tot het niveau van de gewone etagebouw. Maar zelfs dan zullen de exploitatiekosten zonder twijfel hoger zijn. Hierbij behoeft slechts gedacht te worden aan de bedieningskosten van de installaties en de snelle afschrijving, die voor deze voorzieningen nodig is. Voorts kan de bewoner van een eengezinshuis honderden dingen zelf doen — en onze gehele maatschappelijke ontwikkeling gaat, mede door de verkorting van de werktijd, steeds meer in de richting van het zelf doen — waarvoor men in de hoogbouw betaalde krachten moet nemen. In de Verenigde Staten is dit een belangrijk argument tegen het wonen in hoogbouw.

Alles samengenomen kan uit de beschikbare gegevens, met inbegrip van die van Ratiobouw, op geen enkele wijze aannemelijk worden gemaakt, dat wonen in een hoog woongebouw wat de kosten betreft op één lijn zou kunnen komen met het wonen in een etagewoning of een eengezinshuis.

#### Esthetische aspecten.

Schoonheid is een subjectieve zaak, waarover eendeloos kan worden getwist. Wij willen allen graag, dat onze stadswijken aantrekkelijk zijn, dat het als een voorrecht wordt gevoeld, erin te wandelen en erin te wonen. Deze aantrekkelijkheid kan worden bevorderd door afwisseling. Steen en beton wisselen af met groen, licht wisselt af met donker, hoog wisselt af met laag. Wij hebben in onze nieuwe stadswijken dus hoge woongebouwen nodig, omdat deze een afwisseling bieden tegenover de lage bebouwing. Zij vormen de accenten, die oriëntatiepunten.

Door het veld winnen van de etagebouw vormen de kerken en andere openbare gebouwen in onze nieuwe wijken geen accenten meer. Zij rijzen nauwelijks meer boven de normale etagewoningen uit. Daarom hebben wij incidenteel de hoge woongebouwen bepaald nodig.

Bij een uitgebreide toepassing van hoge woongebouwen gaan deze voordelen echter grotendeels verloren en zal dezelfde eentonigheid ontstaan, die wij in het verleden bij de eindeloze herhaling van etagewoningen hebben gehad.


Tenslotte zal, hoe waardevol een aantrekkelijk aspect van een woonwijk overigens ook moge zijn, het esthetisch motief tegenover andere volkshuisvestingsbelangen nimmer de doorslag mogen geven.

Voor mij geven de geestelijke en sociale factoren de doorslag. Alvorens echter daarop in te gaan, moet ik enkele opmerkingen maken over het artikel van Drs. De Lange.

Terwijl de beschouwingen van Drs. Van der Ploeg een zakelijk karakter hebben, heeft de aanval van Drs. De Lange een sterk persoonlijke inslag, waarmede de zaak, waarom het ons allen gaat — het nastreven van een zo volwaardig mogelijke huisvesting van ons volk — weinig wordt gediend.

Het is geenszins mijn bedoeling geweest „anonieme beschuldigingen” te uiten. Het ging om de bespreking van een wetenschappelijk geschrift, dat handelt over „moderne woonidealen”. Het is m.i. zonder meer duidelijk, dat met de woorden „groepen in onze samenleving” op hen wordt gedoeld, die deze — door Dr. De Jonge deels als ideologieën ontmaskerde — „moderne” woonidealen aanhangen. Het gaat dus niet om bepaalde personen of om een bepaalde organisatie, partij of bevolkingsgroepen, maar om een bepaalde visie en geesteshouding, die bij velen die met de gemeentelijke uitbreiding en de volkshuisvesting bemoeiing hebben, heeft post gevat.

Het proefschrift van Dr. De Jonge is een wetenschappelijke

  
elk aandeel

'Vereenigd

Bezit van

1894'

vormt in

feite een

deskundig

samengestelde

aandelen-

portefeuille

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in ruim 175 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD

BEZIT VAN 1894

*De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico.*

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM





lijk betoog, dat in de eerste plaats gericht is op het constateren van feiten aan de hand van een wetenschappelijk onderzoek. Het staat aan ieder vrij, op grond van zijn levensovertuiging deze feiten te toetsen en daaruit conclusies te trekken. Of ik dus tot een ander oordeel over de geconstateerde feiten kom dan Dr. De Jonge, doet in het geheel niet ter zake.

Het lijkt mij intussen een misverstand, dat Dr. De Jonge slechts stelling zou hebben genomen tegen het hoge woongebouw, en dat de door hem geënquêteerde bewoners lang niet altijd bezwaren hadden tegen etagewoningen, doch alleen tegen extreme hoogbouw. De situatie is zo, dat de meeste bewoners een uitgesproken voorkeur hebben voor het eengezinshuis en de nadelen niet alleen van het hoge woongebouw maar ook van de gewone etagebouw duidelijk beseffen. Naar mijn mening komt dit duidelijk in het proefschrift tot uiting.

Dat ik overigens niet de enige ben, die er bezwaar tegen heeft, dat Nederland op het ogenblik zonder economische noodzaak „voor een groot deel volgebouwd wordt met woningen, waarvan de mensen blijkbaar een afkeer hebben”, blijkt bijv. uit het „rapport over enkele aspecten van de moderne woningbouw”, uitgebracht in de vergadering van de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen op 29 april 1959. Hier hebben wij te doen met een organisatie, waarin de „consumenten” spreken. Ook de vele reacties in de dagbladders op het proefschrift van Dr. De Jonge tonen duidelijk aan, dat er in brede lagen van ons volk een onmiskenbaar gevoel van onbehagen aanwezig is over hetgeen in de nieuwe woonwijken, zelfs van kleine gemeenten, wordt tot stand gebracht.

Overigens blijkt uit de studie van Dr. De Jonge, dat de „moderne idealen” zeker niet alleen in het woningtype tot uiting komen. In nog sterker mate is dit het geval bij het propageren van zaken als „de wijkgedachte”, in het bijzonder ten aanzien van de menging van sociale lagen en de toepassing van „gemeenschappelijke” tuinen, galerijen, dakterrassen, e.d.

Het trekt mij weinig aan, verder op de persoonlijke aanvallen van Drs. De Lange in te gaan. Alleen nog dit. Hij meent blijkbaar, dat het met de door mij gesignaleerde bezwaren nogal meevalt, omdat het aantal hoge woongebouwen nog niet zo groot is. Dit laatste is gelukkig waar, maar het gevaar is er niet minder groot om en de hoogbouwpsychose werkt door en infecteert zelfs de kleinere gemeenten.

En wat moeten wij ervan zeggen, wanneer door de gemeentelijke woningdienst van één onzer grote steden aan de pers de nieuwste projecten van de woningwetbouw worden getoond en daarbij wordt geconstateerd, dat het standpunt dat het bouwen van etagewoningen in drie of vier lagen voor de grote stad in ieder opzicht het beste was, verlaten is en dat voortaan torenhuizen van veertig meter hoogte zullen worden gebouwd? Met andere woorden, de woningwetbouw die tot taak heeft te bouwen voor de gezinnen, die op de vrije markt geen woning kunnen vinden en die daartoe een rijksvoorschot en andere faciliteiten ontvangen, wordt door de Overheid gedrongen naar het hoge woongebouw.

De gezinnen met ruimere inkomens, die de mogelijkheid hebben om zelf in hun huisvesting te voorzien, trekken naar de randgemeenten, waar op ruime schaal eengezinshuizen worden gebouwd. De gezinnen echter, die deze mogelijkheid niet hebben, worden gedwongen in een hoog

woongebouw te wonen met alle nadelige gevolgen daarvan die wij afzonderlijk hopen uiteen te zetten.

Dat een zo bij uitstek met een sociaal doel gecreëerd instituut als de woningwetbouw door de tegenwoordig heersende opvattingen in stedenbouwkundige en volkshuisvestingskringen aldus met de hand van de Overheid in een onsociale richting wordt gestuwd, is een van de meest heilloze consequenties van de tegenwoordige gang van zaken.

's-Gravenhage.

Prof. Dr. Ir. H. G. VAN BEUSEKOM.



**GEMEENTE ROTTERDAM**

Bij de secretarieafdeling Algemene Personeelszaken vacceert de betrekking van

### **chef van het bureau studieaangelegenheden**

Het bureau, dat een coördinerende functie vervult ten aanzien van de vorming en de opleiding van het personeel bij de gemeentelijke diensten en bedrijven, verkeert in een stadium van ontwikkeling. Het zal in de eerste plaats de taak van de, in de rang van **referendaris** aan te stellen, functionaris zijn aan deze ontwikkeling vorm te geven en haar in goede banen te leiden.

Gegadigden dienen op de hoogte te zijn van de organisatie van de gemeente en begrip te hebben voor de interne gemeentelijke verhoudingen. Voorts is het gewenst, dat zij kennisdragen van de eisen, welke meer in het bijzonder aan het gemeentelijke administratieve apparaat moeten worden gesteld. Voorkeur genieten academici (psycholoog, econoom of jurist), die kennis hebben van vormings-, opleidings- en trainingsmethoden.

Leeftijd: 35 à 45 jaar.

Salarisgrenzen: f 10.347.- - f 13.317.-, exclusief de huurcompensatie ad 2½%.

Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

Aan gehuwden worden de reis- of pensiekosten en de verhuiskosten vergoed.

Sollicitaties te richten tot burgemeester en wethouders en binnen 14 dagen in te zenden aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, onder no. 549.

Werkgeversfederatie te Den Haag zoekt

## **JONG ECONOOM**

*ter algemene assistentie van het secretariaat.*

Brieven met uitvoerig curriculum vitae onder letters N.I.C. aan Nijgh & Van Ditmar, Advertentie Bureau, Noordeinde 49, Den Haag.

**Goudmarkt.**

Toen de vier leden van de Londense goudmarkt zich op dinsdag 18 oktober, zoals hun dagelijkse gewoonte is, omstreeks 10 uur 30 naar het vijfde lid, N. M. Rothschild & Sons, begaven „to fix the price” van het goud die dag, hebben zij zich misschien niet gerealiseerd, dat de prijs van \$ 35,34 per ounce, toen toch al de hoogste sedert de heropening van de markt in 1954, slechts een voorspel was van stormachtige ontwikkelingen. Donderdag steeg de prijs tot omstreeks \$ 40, d.w.z. een stijging t.o.v. de officiële goudprijs van ca. 15 pCt. Londen heeft zich na 1954 tot een markt ontwikkeld, waar het leeuwedeel van de wereldgoudtransacties tot stand komt. Partijen op de markt zijn circulatiebanken, andere niet-ingezetenen, die aanvankelijk slechts met betaling in dollars of geregistreerd account sterling konden kopen, maar sedert de aanvaarding van de externe convertibiliteit hun mogelijkheden sterk verruimd zagen en de Bank of England, die optredende als agent van de Zuid-Afrikaanse Reserve Bank reeds uit dezen hoofde, dus nog afgezien van het feit, dat zij de supervisie op de markt heeft, de belangrijkste partij is.

Buiten Londen koopt en verkoopt de U.S. Treasury tegen vaste prijzen, nl. \$ 34,9125 en \$ 35,0875, doch alleen van resp. aan buitenlandse monetaire autoriteiten, die wettelijke monetaire doeleinden op het oog hebben. Goudarbitrage tussen Londen en Washington is dus nauwelijks mogelijk. Wel heeft de Bank of England verplichtingen tegenover het I.M.F., dat zijn leden in 1951 heeft uitgenodigd „to take effective action to prevent external transactions in gold at premium prices” en te verhinderen, dat monetair goud in particuliere handen komt. Doch in de afgelopen week is gebleken, dat de Bank of England te weinig manoeuvreerruimte heeft, d.w.z. een

zodanige voor het doel beschikbare goudvoorraad, dat de prijsstijging kon worden verhinderd. De basis van de beweging is vanzelfsprekend de mogelijkheid van een verhoging van de goudprijs van de Verenigde Staten. Omdat interventie van de Amerikaanse Schatkist nauwelijks mogelijk is, moest men het stellen met de uitdrukkelijke verklaring, dat men aan een prijsverhoging niet dacht. Aan zulke uitspraken wordt doorgaans weinig waarde gehecht, maar in dit geval reageerde de markt toch met een



STAAT DER NEDERLANDEN

# 4<sup>1</sup>/<sub>4</sub> pct. LENING 1960

uitgegeven krachtens de Leningwet 1959 (Stb. 69)  
gewijzigd bij de wet van 25 juli 1959 (Stb. 236).

## GROOT f. 350.000.000

**KOERS VAN UITGIFTE 98<sup>1</sup>/<sub>2</sub>%**

Schuldbewijzen aan toonder groot nominaal f. 1000 en f. 100.  
Schuldregisterinschrijvingen groot ten minste f. 100.000.

**Looptijd ten hoogste 30 jaren**

Delging in 30 jaarlijkse termijnen, afwisselend 3%, 4% en 3% per jaar, zodat telkens in 3 opeenvolgende jaren 10% van de lening wordt afgelost. Eerste aflossing op 1 december 1961; vervroegde gedeeltelijke of algehele delging de eerste tien jaren niet toegestaan.

**Jaarcoupons per 1 december**

### INSCHRIJVING

**op 31 oktober 1960 van 9 - 16 uur**

bij het Agentschap van het Ministerie van Financiën te Amsterdam, uitsluitend door bemiddeling van de leden van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam, de Vereeniging van Effectenhandelaren te Rotterdam of van de Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de Provincie te 's-Gravenhage.

Aanvragen tot inschrijving moeten zo tijdig worden opgegeven, dat zij door de Bank of Commissionair op de inschrijvingsdag vóór 16 uur kunnen worden ingediend bij het Agentschap.

### STORTING

**op 1 december 1960 vóór 12.30 uur**

bij de Nederlandsche Bank te Amsterdam

prijzdaling. Belangrijk voor de ontwikkeling is, dat de grote houders van dollarsaldi, waaronder vooral de Deutsche Bundesbank, niet tot omzetting van de saldi in goud zijn overgegaan.

#### Geldmarkt.

Nederland is door de gouddorst nauwelijks beïnvloed. Dank zij affaires met beding van wederinkoop ten bedrage van f. 210 mln. en de reeds in onze vorige kroniek aangeduide valutaverkopen aan de Centrale Bank, kon de kaspositie van de banken tijdelijk worden versterkt. Zaterdag jl. is het schatkistpapier wederom in de portefeuilles der banken teruggekeerd, met de daaraan verbonden aderlating van de liquide middelen, doch 25 oktober zal de uitkering aan de gemeenten plaatsvinden, nog op tijd om de financiering van de dan aanvangende stijging van de bankbiljettencirculatie mogelijk te maken.

#### Kapitaalmarkt.

Over de ontwikkeling der rendementen van aandelen zijn wij niet zo goed geïnformeerd. Weliswaar beschikken wij over de nuttige kwartaalpublicatie van de Rotterdamsche Bank, doch o.a. omdat het hier ongewogen gemiddelden betreft, zijn zij bruikbaar als globale benadering, maar krijgt men geen zuiver beeld. Gans heeft in het juni-nummer van Bank- en Effectenbedrijf op beperkte schaal een verbeterde methode gebruikt. In de publicatie „Rendements-eclips voor topaandelen” presenteert de Amsterdamsche Bank thans een nog verfijnder methode met een rende-



CHEMISCHE INDUSTRIE UITHOORN N.V.  
fabrieken te Uithoorn, Krimpen a/d IJssel en Dordrecht

vraagt voor haar hoofdkantoor te Uithoorn een

### a) bedrijfseconoom

tot wiens taak zal behoren de verdere ontwikkeling en controle van het budgetteringssysteem in de gehele onderneming, alsmede het uitvoeren van directieopdrachten op gebied van financiële planning, rentabiliteits- en kostprijsberekeningen.

Vereisten: bedrijfseconoom. drs. of gelijkwaardige ontwikkeling, met ervaring op bovengenoemd gebied en gevoel voor teamwork.

### b) staffunctionaris commerciële research en verkoopbevordering

tot wiens taak zal behoren de systematische ontwikkeling van marktonderzoek en commerciële statistiek, alsmede het ontwikkelen van activiteiten op het gebied van verkoopbevordering in de ruimste zin.

De activiteiten van de onderneming zijn sterk internationaal gericht.

Vereisten: econ. drs. of gelijkwaardige ontwikkeling. Bij voorkeur praktijkervaring.

Uitvoerige schriftelijke sollicitaties, voorzien van pasfoto en vermelding van functie, te richten aan de Directie, Amstedijk Noord 66 te Uithoorn.

mentsberekening van 1951 tot 1960 van diverse groepen aandelen. Ook in ons land blijkt reeds jaren de „yield gap” te bestaan. Bij de internationals brak in 1954 de aandelenrendementslijn reeds door die der obligaties. In 1959 was dit het geval bij de lokale aandelen. Op 19 september jl. was het obligatierendement 4,26 pCt., dat van de lokale aandelen 3,45 pCt., terwijl de internationals slechts 2,81 pCt. opleverden.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	4 jan.		14 okt.		21 okt.	
	1960	H. & L. 1960a)	1960	1960	1960	1960
Algemeen .....	372	438 —317	415	398		
Intern. concerns .....	547	661 —462	601	572		
Industrie .....	268	360 —231	334	328		
Scheepvaart .....	187	189 —149	171	167		
Banken .....	190	238 —177	221	222		
Cultures, enz. ....	154	160 —134	154	151		

Bron: A.N.P.—C.B.S.

Aandelenkoersen.	8 jan.	14 okt.	21 okt.
Kon. Petroleum .....	f. 179,20	f. 129,50	f. 125,80
Unilever .....	809	850	801
Philips .....	835½	1.274½	1.210
A.K.U. ....	514	503	477
Kon. Ned. Hoogovens .	900	910	875
Van Gelder Zn. ....	270	345	332
H.A.L. ....	186½	143½	140¼
Amsterd. Bank .....	340	422	420
Ver. H.V.A. Mij-en ...	166	151½	149¼

New York.

Koersgem. aand.	8 jan.	14 okt.	21 okt.
Dow Jones Industrials	679	596	578

Effectieve rendementen obligaties.

	Gem. looptijd	8 jan. 1960	14 okt. 1960	21 okt. 1960
3 pCt. Invest. cert. 4 jr.		3,73	3,65	3,57
4¼ pCt. Ned. 1959 ... 12½ jr.		4,48	4,27	4,32
3½ pCt. Ned. 1955 I . 17½ jr.		4,31	4,22	4,24

a) Zo nodig herleid voor kapitaalwijzigingen (emissies, bonus- en enz.).

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koersvergelijking.  
C. D. JONGMAN.

Weekblad „BOUW”

zoekt een

## verantwoordelijk redacteur

voor de behandeling van bedrijfs-economische onderwerpen die betrekking hebben op het bouwwezen.

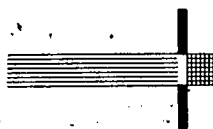
Gedacht wordt aan een doctorandus in de economische wetenschappen met ervaring in de bouwwereld en in het bezit van een zeer goede stijl.

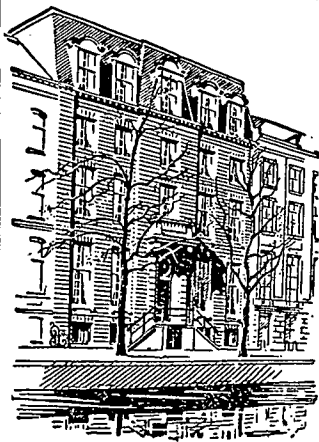
Gegadigden wordt verzocht schriftelijk te solliciteren, waarna nadere inlichtingen zullen worden verstrekt.

Stichting BOUW

Afd. Personeelszaken

Postbus 299 - Rotterdam





Voor rekening-courant en bankiersgiro,  
het plaatsen van gelden à deposito,  
handelsbemiddeling, handelsinformaties

en

**AL UW ANDERE BANKZAKEN IN BINNEN- EN BUITENLAND:**

HANDEL-MAATSCHAPPIJ

**H. Albert de Bary & Co. N.V.**

HERENGRACHT 448-454, AMSTERDAM

Telefoon: 38911, 30615, 30380, 30518 en R-0200 (intercommunaal)



**HOLLANDSCHE SOCIETEIT  
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

**Hoofdkantoor Nederland:**  
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322  
**Head Office Canada:**  
1130 Bay Street, Toronto 5

**...meer dan anderhalve  
eeuw levensverzekering**

Ondergetekenden delen mede, dat op

dinsdag, 1 november 1960

ter beurze van Amsterdam  
zal aanvangen de verhandeling van:

**4 1/4 0/0**

**30-jarige Obligaties der lening 1960 I en II**  
ten laste van de

**gemeente Eindhoven**

tezamen nominaal

**F. 20.000.000,-**

Exemplaren van een Bericht dienaangaande zijn bij  
ondergetekenden verkrijgbaar.

**FIRMA F. STAAL**  
**BANKIERSKANTOOR STAAL & Co. N.V.**

Amsterdam, 25 oktober 1960  
s-Gravenhage

**Dekking van  
pensioenverplichtingen**

De keuze tussen

*Eigen Beheer* en *Herverzekering*.

is afhankelijk van velerlei factoren.

Een objectieve beoordeling van dit vraagstuk  
geeft ons gespecialiseerd

**BUREAU VOOR PENSIOENFONDSEN**

De deskundige adviezen van dit Bureau zijn  
afgestemd op een zo groot mogelijk profijt van  
de gestorte premies met inachtneming van de  
vereiste zekerheid voor de deelnemers.



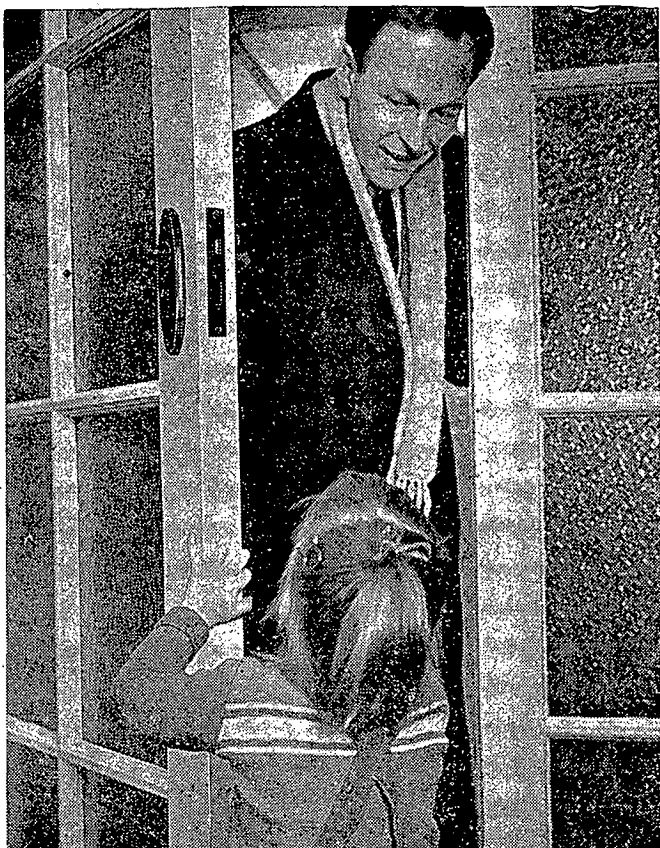
**DE TWENTSCHE BANK**

*Uw financiële raadsman*

# Hij heeft het voor elkaar!

Paps heeft een nieuwe baan. Hij werpt zich vol energie op zijn nieuwe taak en vertrouwt hierbij uiteraard op zijn voortreffelijke gezondheid. Maar zal deze zo blijven?

Eén ding weet hij zeker:



**"Wat een ander overkomt,  
kan ook mij overkomen."**

Dus sluit hij een levensverzekering af. Een goede, die tevens zijn werkkraft verzekert!



**"VITA" Levensverzekering-  
Maatschappij te Zürich**  
Kantoor voor Nederland:  
s-Gravenhage  
Alexanderstraat 21  
tel. (070) 18 47 60\*

## Alleen de VITA - polis

biedt naast de normale garanties van iedere levensverzekering  
**in geval van arbeidsongeschiktheid  
door ziekte of ongeval:**

- indien algeheel, doch kortdurend  
(wachtijd 60 dagen) EXTRA RENTE-UITKERING van 12% per jaar van het verzekerde kapitaal (d.i. 1% per maand).
- indien algeheel en waarschijnlijk blijvend  
(geén wachtijd) EXTRA INVALIDITEITSUITKERING tot maximaal 100% van het verzekerde kapitaal.
- premievrijstelling naar graad en duur van de arbeidsongeschiktheid, dus ook in geval van tijdelijke en/of gedeeltelijke invaliditeit.

### Bovendien:

- WINSTAANDEEL
- WEDUWE-ERFRENTE 10%
- DUBBELE UITKERING bij DOOD door ONGEVAL

RAADPLEEG UW ASSURANTIEMAN

# Efficiency op commercieel gebied

De resultaten van technische research, waarmee de mensheid in het huidige tijdsbestek wordt geconfronteerd, zijn van wereldomvattende betekenis. Deze resultaten konden worden bereikt door het feit, dat deze research het inzicht in de bestaande opvattingen heeft verdiept.

Op commercieel gebied ligt er hier nog een groot terrein braak. De heroriëntering welke ten deze allerwegen waarneembaar is, vraagt een beter begrip voor de achtergronden van het commercieel gebeuren in de meest uitgebreide zin.

Het commerciële bureau dat zich op dit werkterrein beweegt vraagt medewerkers, die qua instelling enthousiast en qua opleiding in staat zijn om zich o.m. te verdiepen in de volgende onderwerpen:

*Planning methodiek.*

*Voorraad systematiek.*

*Organisatie- en efficiency-problemen in binnen- en buitendienst.*

*Ontwikkeling van de structuur der handelskanalen.*

*Prijsvorming.*

*Toepassing van elektronische hulpmiddelen t.b.v. bovengenoemde onderwerpen.*

Gegadigden zullen in staat en bereid moeten zijn de resultaten van onderzoekingen in de praktijk te introduceren.

Hoewel een bepaalde opleiding geen garantie biedt voor de hierboven genoemde eigenschappen, denken we in de eerste plaats aan functionarissen met een opleiding van academisch of daarmee gelijk te stellen niveau met bewezen belangstelling en/of ervaring in mathematische richting.

Ook voor hen, wier opleiding en ervaring niet aan boven omschreven eisen voldoen, doch wier belangstelling echter duidelijk op dit gebied gericht is, zijn functies beschikbaar waarin ontwikkeling in deze sfeer zeker mogelijk is.

*Belangstellenden kunnen schrijven naar het bureau van dit blad onder vermelding van nr. E.-S.B. 40-1, Postbus 42, Schiedam.*

*Een vrijblijvend en oriënterend onderhoud kan daarna worden tegemoet gezien.*

# CENTRAAL BEHEER

## ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN.

### WET - RISICO

Bedrijfs-w.a.-verzekering.

Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen  
f. 500.000,- per gebeurtenis

Ongevallenverzekering voor inzittenden van personenauto's.

### BRAND - RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en  
andere objecten. Belangrijke besparingen op de premie.  
Verzekerd bedrag 2,1 miljard gulden.

### MOLEST - RISICO

Molestverzekering: ingeschreven bedrag 8 miljard gulden.  
Stormverzekering: verzekerd bedrag 1,1 miljard gulden.

### VERVOER - RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen in binnen-  
en buitenland.

### PENSIOEN - RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering van  
werknemers. Verzekerd bedrag 1,3 miljard gulden.  
Belegd vermogen 310 miljoen gulden.

Bos en Lommerplantsoen 1, Amsterdam-West  
Telefoon 134971 - Postbus 8400

**LIPS**

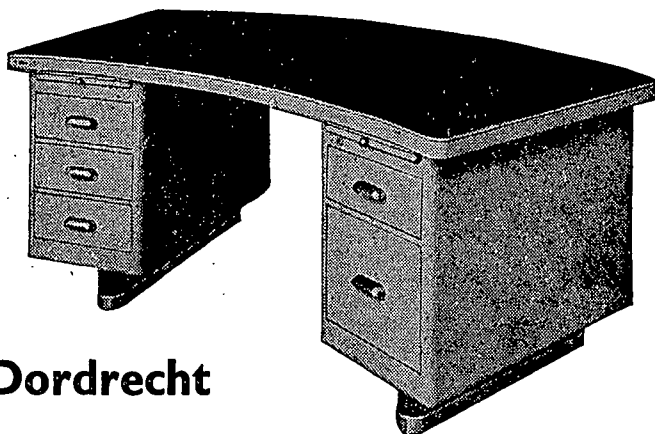
**Stalen meubelen**

Brandkasten

Voor België:  
Koninklijke Straat 222  
Brussel

**LIPS**

**Dordrecht**



## Publikaties van de Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum:

No. 1

**„Het regime voor de scheepvaart op de Moezel”**, bewerkt door Mr. N. Scholtens. (Met Nederlandse en Franse tekst), 64 bladzijden, prijs fl. 5,—

No. 2

**„Het marginalisme als basis voor de prijsvorming in het vervoerswezen; een analyse”**, door Prof. Dr. C. J. Oort. (Nederlandse, Franse en Duitse uitgave), 93 bladzijden met literatuuropgave, prijs fl. 10,—

Deze publikaties zijn verkrijgbaar bij het Secretariaat van de Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum, Willem Buytewechstraat 70b, Rotterdam-6, Telefoon (010) 5 73 80.

# TRANSISTOREN REKENAUTOMAAT

# GEËXPOSEERD

Anker Werke AG., Bielefeld, heeft ons in de gelegenheid gesteld U kennis te laten maken met de nieuwste ontwikkeling van Anker, de elektronische rekenautomaat.

De transistoren rekenautomaat, gekoppeld aan één van de modernste boekhoudmachines van deze tijd, de ANKER-ponsrekeningkaartmachine (LKM), zal worden

### DEN HAAG:

van woensdag 26 oktober t/m zaterdag 29 oktober, in ons Hoofdkantoor, Anna Paulownaplein 3;

### AMSTERDAM:

van maandag 31 oktober t/m donderdag 3 november, in ons verkoopkantoor, Van Baerlestraat 91.

Voornamelijk zullen spaarbanktoepassingen met elektronische renteberekening en specifieke banktoepassingen worden gedemonstreerd.

## ANKER KANTOORMACHINES N.V.

Hoofdkantoor: Den Haag, Anna Paulownaplein 3, Telefoon 63 69 07  
Verkoopkantoren en Showrooms in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag